

JÁSZKUNSAG

XVIII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1972. JÚNIUS

JÁSZKUNSÁG

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Szolnok megyei Szervezetének folyóirata
Megjelenik negyedévenként

XVIII. évfolyam, 2. szám.

1972. június

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp. József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj
1 évre 20,— Ft, Csekkszám: egyéni elő-
fizetésnél 61 280, közületinél 61 066.

A szerkesztő bizottság elnöke:

S z u r m a y E r n ő

Szerkesztő bizottság:

Barna Gábor, Elek Lajos, Imre Lajos,
Mészáros Ferenc, Mohácsi Ottó, Simon Béla,
Soós István.

Felelős szerkesztő:

K a p o s v á r i G y u l a

Szerkesztőség: Szolnok, Kossuth tér 4.

Telefon: 12—350

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza.

Kiadja a Szolnok megyei Néplap
Lapkiadó Vállalat.

Felelős kiadó: Virágh Iván.

Index: 25 910

1601-72 Szolnoki Nyomda, Szolnok,
Május 1. u. 19.

Felelős vezető: Kozák Ferenc

TARTALOM:

- Dr. Selmeczi László: *A honismereti
mozgalom helyzete és fejlődésének
lehetőségei Szolnok megyében* — 49
- A Tudományos Ismeretterjesztő Tár-
sulat Országos Ügyvezető Elnök-
sége 1972. jan. 5-én hozott 3/1972.
sz. határozata — — — — — 58
- Dr. Gál István: *Babits és Illyés a Ti-
szánál — Egy-egy versük háttere* 59
- Makula Márta: *A foglalkoztatott nők
helyzete Szolnok megyében* — — 63
- Tóth Lajos: *A lakáshelyzet alakulása
Szolnok városban — a lakbér-
intézkedések várható kihatása* — 69
- Sugár István: *A népiskolai oktatás
Szolnok megyében 1771/72-ben* — 79
- Elek Lajos: *Könyvtár és művelődés* 84
- MŰEMLÉKEK
- SZOLNOK MEGYÉBEN VII.
- Kozák Károly: *A jánoshidai rk. temp-
lom (volt premontrei prépostság)
feltárása* — — — — — 86

A címlapon:

Faragott oszlopfő a jánoshidai műemléki
templomból

A HONISMERETI MOZGALOM HELYZETE ÉS FEJLŐDÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI SZOLNOK MEGYÉBEN

I.

Honismeret — helytörténet — honismereti mozgalom

Az emberekben feltételezhetően már igen korán élénk érdeklődés élt szűkebb hazájuk, városuk, falujuk, környezetük múltja iránt. Az ezirányú megismerés igénye egyaránt jelentkezett a tömegek körében és a mindenkori uralkodóosztály részéről. Ez a törekvés szülte a tömegek körében a *honismereti mozgalmat* és az uralkodóosztály által támogatott *helytörténetírást*. A helytörténetírásra az uralkodóosztályok nagy figyelmet fordítottak és fordítanak ma is a tőkés országokban, ugyanis tudományos termékeiket a tömegek befolyásolása fontos eszközének tartják, igyekezve mindenkori politikájuk szolgálatába állítani a kisebb közösségek múltja és történelmi feltárasakor tapasztalhatókat.¹

A tömegek körében jelentkezett reális igény feudális és kapitalista környezetben bonyolult politikai áttételeken keresztül hatott. Forradalmiságuk színvonalától függött, mennyire tudtak a szűkebb környezet feltárasakor kapott eredményeket öntudatuk növelése és az uralkodóosztály elleni harc szolgálatába állítani, igyekezve ilyen úton is kihámozni, hacsak helyi vonatkozásban is az igazságot abból a gyakori tudatos ferdítésből, amit az uralkodóosztályok propagandája okozott. A tömegek forradalmiságának színvonala esetenként eléggé alacsony volt, s így lehetőséget nyújtott arra, hogy az ilyenfajta mozgalmakat az uralkodóosztályok saját érdekükben felhasználhassák.²

A szűkebb haza megismerésére és megismertetésére irányuló törekvés Magyarországon a hazatudat kifermálódásával párhuzamosan jelentkezett, a felvilágosodás korában. A nemzetévtálás folyamatának hatására alakult ki, s egyben azt segítette. A kibontakozó törekvéseket az uralkodóosztályok mindig veszedelmesnek látták.³ Így egészen a felszabadulásig hazánkban csupán a helytörténetírásnak volt némi élettere.

A felszabadulást követő években az egyes pártok a hazafiságot, mint a maguk érdekeit szolgáló eszközt kezelték, s ez a tény továbbra is fékezte a mozgalom kibontakozását. Gátló tényezőként jelentkezett az is, hogy ebben az időben a szocialista hazafiság fogalma nem volt részleteiben tisztázott. A fordulat évét követően a nacionalizmus ellen indult feltétlenül szükséges harcban a mozgalom továbbra sem fejlődhetett ki, de nem a nacionalizmus elleni harc, hanem az elvi tisztázatlanság és a kérdés dogmatikus kezelése miatt.⁴

A honismereti mozgalom az ellenforradalom leverését követően a dogmatikus-szektás hibák kiküszöbölésével, a nemzeti kérdés elvi tisztázásával a Magyar Szocialista Munkáspárt által meghirdetett nemzeti egység – népfrempolitika alapján megindult szocialista nemzetévtálás folyamatában bontakozott ki. A mozgalom részben a tömegek válasza e folyamattal örömmel fogadott megindulására, részben, és fejlődése ezt bizonyítja, egyre inkább e folyamat egyik fontos eszköze.⁵

Szocialista hazánkban az uralkodóosztály és a dolgozó nép alapvető érdekei azonosak. Ennek következtében a kibontakozó honismereti mozgalom és a korábban is művelt helytörténetírás kapcsolata megváltozott, hiszen *a honismereti mozgalom és a helytörténetírás célja a kutatott területeken egyaránt az objektív igazság feltárása*. A honismereti mozgalom és a helytörténetírás közeledett egymáshoz, bár különbségeik továbbra is vannak.

A mozgalom és a helytörténetírás korábban különböző szervezeti bázisai szoros egységbe léptek.

A honismereti mozgalom sokszínű és változatos lehetőségeivel egy-egy község legaktívabb tagjait bevonhatják a gyűjtő, feltáró, krónikaíró és múzeológiai jellegű munkába.

A helytörténetírás egyre inkább támaszkodhat a mozgalom feltárta eredményekre, s egyben további impulzusokat ad feldolgozásai révén a mozgalomnak.

Mind a honismereti mozgalom, mind a helytörténetírás egy-egy helyi közösség történetének kutatásával és megírásával fontos tudományos feladatot teljesít.⁶

A honismereti mozgalom tartalmát, helyét a tudományok rendszerében, feladatait, a mozgalom legalább évtizedes tapasztalatait figyelembe véve lehetett tudományos igazsággal részleteiben is meghatározni. Ez természetesen nem csorbítja azok érdemét, akik a kibontakozás kezdetén adtak irányt a mozgalomnak, mert az általuk adott első meghatározások lényegében helyesen tükrözték a mozgalmat és annak feladatait.⁷

A kibontakozással párhuzamosan, attól függően, hogy az egyes szerzők a honismereti mozgalom mely oldalát igyekeztek éppen előtérbe állítani olyan értelmezések is születtek, amelyeket maga a mozgalom később túlhaladt. Ilyen volt például az a meghatározás, mely a honismereti mozgalmat népművelési tevékenységként értelmezte,⁸ de ugyancsak jelentőségének egyfajta eltúlzása volt ideológiai vívmányként értékelni.⁹ Mindezek ellenére az alapvető feladatokat még e szerzők is helyesen határozták meg és tűzték a mozgalomban résztvevők elé.¹⁰ Jól látták, hogy a mozgalom kezdeti időszakának bázisát, mely elsősorban a diákságra terjedt ki, hogyan lehet bővíteni a műszaki értelmiségiekkel, közegészségügyi dolgozókkal, agronómusokkal, vasútasokkal, munkásmozgalmi veteránokkal és a nőmozgalom résztvevőivel.¹¹

1970-re számottevő elemző tanulmányok láttak napvilágot, mintegy elősegítendő az országos konferenciát.¹² Erre az időre a honismereti mozgalom fejlődésének olyan szakaszához ért, amikor konferenciái munkásértekezletek lehettek, s képesek voltak kifejezni azoknak a társadalmi és ideológiai céloknak a teljességét, amit az indulásakor maga elé tűzött, valamint átfoghatták azokat a kutatási területeket, amelyeket a helytörténeti kutatás tárgya tartalmaz.¹³

A honismereti mozgalomban résztvevők tevékenységüket a mozgalom kibontakozásának kezdetétől honismereti szakkörökben végezték és végzik ma is. A szakkörökben folyó munka témakörei a legutóbbi évekig folyamatosan bővültek.¹⁴

A mozgalom eddigi tapasztalatai alapján az országos konferencia 1970-ben a *honismereti mozgalom tartalmát* a következőkben határozta meg:

komplex kutató-gyűjtőmunka, amely a bennünket körülvevő hazai társadalmi és természeti környezetre vonatkozó ismeretek összegyűjtését célozza;

*ismeretek terjesztése, a tudományos igényű közlésen és ismeretterjesztésen keresztül a tömegkommunáció változatos eszközeivel is.*¹⁵

Fentiekből következően a honismeret további nagy távlatokat rejtő alakulásában *sajátos, önmáló tudományággá való fejlődés útját járja*. Tarkább, vegyesebb képlet, mint szinte bármely más tudomány. Kellő szinten való műveléséhez tudományos felkészültség szükséges, s eredményei tudományos értékűek lehetnek.

Elméleti szempontból a honismeretet interdiszciplináris tudományágként kell kezelni, amely *jellegénél fogva a szoros értelemben vett tudományos munkán túl laikus mozgalmat is magában foglal*, de amelynek tudományos jelentősége állandóan növekszik.¹⁶

A honismereti mozgalom alapvető feladata a mozgalom kibontakozása óta adott, a tömegekben élő aktivitás, kezdeményező készség és alkotási vágy kielégítésével és fejlesztésével *az egész népet alkotó hazafiságra nevelni*, ennek teret, lehetőséget adni és teremteni.¹⁷ A haza iránti szeretetet, ragaszkodást és megbecsülést úgy fejleszteni, hogy honfitársaink mindennapi életének természetes kísérőjévé válják és eljusson a szocialista hazaszeretet élményéig,¹⁸ honismereti munkájuk segítségével tisztában álljon előttük a magyarság helye, szerepe a népek együttesében, vagyis hazaszeretetük az internacionalizmussal párosuljon.¹⁹

A honismereti mozgalom irányítása sokáig nem volt egységes. A mozgalom kibontakozásának kezdetén az irányítást a Népművelési Intézet végezte. Később kapcsolódott be a mozgalom segítségébe az Országos Helytörténeti Bizottság, a TIT Országos Történelmi Választmánya és a HNF Honismereti Bizottsága. A legutóbbi években bővült az irányítást végző testületek száma a SZOT Kulturális és Agitációs Osztályával.²⁰ Ma úgy látják, hogy a mozgalom irányításában részt vevő szervezetek munkájának megfelelő koordinációjával a mozgalom irányítása és egyenletes fejlődése biztosított. Úgy véljük és a gyakorlat is egyre inkább ezt bizonyítja, hogy a koordináció elvégzésére a HNF Honismereti Bizottsága hivatott.

II.

Honismeret és helytörténet Szolnok megyében

Szolnok megye egy részére vonatkozó adatok már Bél Mátyás kéziratos munkájában szerepeltek.²¹

A honismereti mozgalom és helytörténeti kutatás megindulását Szolnok megyében még sem számíthatjuk működésétől. Elszigetelt volt és nem támaszkodott tömegérdeklődésre. Ugyanígy a Verseggy hagyományok ápolása ma sokkal jelentősebb, mint amilyen hatást munkásságával a költő gyakorolt saját korában.²² Végző soron századunkig sem a honismereti mozgalom csírái nem alakultak ki, sem a helytörténetírás nem hozott létre jelentősebb produktumot.

A századfordulóra mindkét irányban jelentős fejlődés jellemző. Ekkor látott napvilágot Gyárfás István nagy összefoglalása a kunok és a jászok történetéről, amely ha napjainkra elavult is, de nem nélkülözhető a Nagykunság és a Jászság történetének kutatói számára. Gyárfás műveivel indult meg megyénkben a számottevő helytörténeti kutatómunka.²³

Nagyjából Gyárfással egyidőben kezdődött Szolnok megyében a megye múltjának autodidakta módon való kutatása, melyet Hild Viktor neve fémjelez.²⁴ Noha Hild kutatásai elsősorban egy tehetséges ember erőfeszítései nyomán bontakozott ki, mégis a kutatások jellegénél fogva a honismereti mozgalom első helyi csíráinak tekinthetők. Többek között Hild gyűjtötte össze a Tanácsköztársaság szolnoki sajtóját is, megőrizve azt így az utókornak.²⁵ Hogy Hild Viktor neve nem csupán egyéni törekvést, hanem szélesebbkörű egészséges érdeklődést fémjelez alátámaszthatjuk a Tanácsköztársaság idejéből származó olyan helyi dokumentumokkal, amelyek erre a szélesebbkörű érdeklődésre is építve szorgalmazzák a munkások és parasztok életére, mozgalmaira vonatkozó tárgyak, dokumentumok összegyűjtését.²⁶ Ugyancsak századunk első évtizedének ezirányú törekvéseibe illeszkedik a karcagi Nagykun Múzeum megalapítása is.²⁷

A Tanácsköztársaság leverését követően a korábban egyszerre több helyütt is bontakozó mozgalom számára sem volt működési lehetőség. A Horty korszakban így Szolnok megyében csak a rendszer által támogatott helytörténeti kutatás érhetett volna el eredményeket. A korszakban mindössze három olyan mű született, amely ma említésre méltó; Botár Imre Szolnok várostörténetének egy kisebb szakaszáról írott műve,²⁸ Fodor Ferenc Jászság monográfiája²⁹ és a Scheftsik György által szerkesztett tanulmánykötet Szolnok megye történetéről.³⁰ A három említett mű közül az első kettő erényeivel tűnik ki ma is a korabeli munkák közül, míg a Scheftsik szerkesztette könyvet a Horthy korszak bírálói is sikertelennek tartották, ti. a rendszer kritikátlan dicsőítése sem tudta elkendőzni súlyos hibáit.³¹

A honismereti mozgalom kibontakozásának kezdeteit Szolnok megyében az 1848–49-es polgári forradalom és nemzeti szabadságharc centenáriumára való felkészülésben kereshetjük. A centenárium méltó megünneplését célzó erőfeszítések helytörténet-írásunknak is jelentős produktumát hozták létre Kaposvári Gyula A szolnoki csata című művének megjelenésével.³²

A mozgalom erőteljesebb lökést az 1950-es évek elején kapott, s ebben nagy szerepe volt a TIT (akkor még TTIT) létrejöttének 1953-ban. Ebben az időben indult meg a termelészövetkezetekben is a fokozott népművelő munka.³³ Ugyancsak ezt az időszakot jelzi a Jászkunság c. folyóirat életrehívása³⁴ és a Jászkunsági Füzetek megindítása is.³⁵ E sorozat második számaként jelent meg Betkowskij Jenő Fahajók a Tiszán című munkája, mely eredetileg díjazott pályamű volt. A szerző nem szakképzett ethnographus, hanem középiskolai tanár és így mindenképp a mozgalom aktívái közé sorolandó. A honismereti mozgalom e fellendülő szakaszát a Kisfaludi Sándor szerkesztette Versegly tanulmánykötet megjelenése zárta.³⁶

A honismereti mozgalom tárgyalt fellendülő szakasza komoly eredményeket hozott, annak ellenére, hogy ebben az időben még nem volt sem országosan sem a megyében szervezett irányítása. Az 1956-os ellenforradalom okozta ideológiai válság és a konszolidáció érdekében hozott bizonyos adminisztratív rendszabályok hatására a mozgalom 1956 végétől egyidőre visszaesett.

A honismereti mozgalom újabb fellendülése Szolnok megyében 1962-ben kezdődött el, a napjainkig töretlenül tart. A fellendülés első éveiben az újonnan alakult honismereti szakkörök gyorsan növekvő száma jellemezte.³⁷ Létrejött a mozgalom tömegbázisa és az aktívahálózat. Ugyancsak ezek az évek voltak a mozgalom iskolaévei, ekkor történt a szakmai alapjártasság megszerzése. Ez egyfajta lehetőséget adott az évfordulókra való sikeres felkészülésre.

Ebben az időben a honismereti mozgalomnak megyei irányító szerve még nem volt. Az irányítást az Országos Népművelési Intézet végezte Honismeret című időszaki kiadványaival és országos szakmai tanácskozások szervezésével. E tanácskozások közül kiemelkedik az 1967 tavaszán Szolnokon rendezett értekezlet, mely elsődlegesen hazánk felszabadulásának 25. évfordulója előkészítését szolgálta, de jelentőségét inkább az adta, hogy először ült le együtt tárgyalóasztalhoz az összes olyan szerv, így a Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztálya, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a Néprajzi Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, a Magyar Természetbarát Szövetség, a TIT, a KISZ, a múzeumok és a levéltárak, valamint a Hazafias Népfront képviselői, mely a mozgalom irányításában valamilyen módon érdekelt volt.³⁸

Az évfordulók megünneplése (1967, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50.; 1968, az októberi polgári demokratikus forradalom 50.; 1969, a Magyar Tanácsköztársaság 50. és a Szolnok felszabadulásának 25.; 1970, Magyarország felszabadulásának 25.; évfordulója) és a megünneplés előkészítése feladatainak hatására a honismereti mozgalom Szolnok megyében kiteljesedett. Az évfordulók négy éves periódusa a per-

manens feladatok következtében mozgásban tartotta a mozgalmat, állandó foglalkoztatást nyújtva aktívainak. Az időszakot számos értékes kiadvány megjelenése is jellemezte.³⁹ A kiadványok megjelenése egyenes következménye volt a mozgalom súlya felismerésének. Mivel a honismereti mozgalom, mint neve is mutatja, mozgalom jellegű, legkiválóbb aktívainak alkotásai elsősorban művelődési intézmények kiadásában láttak napvilágot.

A mozgalom kiteljesedésének idejére tehető a megyei irányítás megszervezése a Hazafias Népfront Szolnok Megyei Elnöksége Honismereti Társadalmi Bizottságának létrehozásával,⁴⁰ és a helyi⁴¹ ill. megyei akciók mellett⁴² a járások által kezdeményezett rendezvénysorozatok megjelenése.⁴³

III.

Lehetőségeink — feladataink

Lehetőségeink és további feladataink meghatározásánál a honismereti mozgalom mai képeiből és az országos konferencia meghatározta elvekből kell kiindulnunk. Mindenekelőtt azt kell szem előtt tartanunk, hogy az országos konferencia által adott jellemzés a mozgalomról, annak tartalma és fő feladatai Szolnok megyében is általános érvényűek. Ezért nem is szükséges a bevezető részben leírtakat újra megismételni. Fontos azonban kiemelnünk azokat a problémaköröket, melyeknek lehetőség szerinti megoldása a mozgalom további erősödését szolgálja.

A mozgalom tömegbázisának szélesítése az elkövetkező években is fontos feladatunk marad. Ma a mozgalom tömegét elsősorban a diákság (általános és középiskolák tanulói), az értelmiségiek, alkalmazottak és néphadseregünk Szolnok megyében állomásozó tisztikarának egy része adja. Ugyanakkor szinte elenyésző a munkásság, parasztság és az agrárértelmiségiek aránya. Ugyancsak kevéssé számíthatunk a nőmozgalomban résztvevőkre. Ebből adódóan további erőfeszítéseket kell tennünk ezen osztályoknak és rétegeknek a honismereti mozgalomba való nagyobbarányú bevonására. Munkafeladataink fokozott súllyal helyezik előtérbe az ipari és mezőgazdasági üzemek kutatását, s e feladatok megoldása lehetetlen az előbb említett osztályok bevonása nélkül.

A honismereti mozgalom irányítása a mozgalom fejlődésével együtt alakult ki, ezidáig mintegy követve azt. Így a mozgalom egy lépéssel mindig irányítása előtt járt. Napjainkra a megfelelő irányítás feltételei kialakultak és adottak. Miután továbbra is fenn kell tartanunk és hangsúlyoznunk a honismereti mozgalom jellegét, irányítását is ennek megfelelően kell megszerveznünk.

Véleményünk szerint *a honismereti mozgalom irányítása* fejlődésének jelenlegi és elkövetkező szakaszán *kettős lesz*, s ez az irányítás napjainkra már ki is alakult.

Ha ki-ebb-nagyobb hiányosságokkal, *az elvi irányítást, a feladatok meghatározását elvégzi a HNF Honismereti Társadalmi Bizottsága. További feladata* volna még, a munkájának kiteljesedését jelentené, ha a megyében folyó honismereti munka koordinálását maradéktalanul el tudná látni. Ugyancsak e bizottság feladatkörébe tartozna az összes, a megyében meghirdetett pályázat értékelése, vagy a pályaművek bírálóinak kiválasztása.⁴⁴

Helységenként, járásonként, *a közvetlen irányítást azok a művelődési intézmények, illetve a mozgalom irányításában részt vevő egyéb szervek (pl. SZOT Kulturális és Agitációs Osztálya) látják el*, amelyeknek hagyományosan hosszabb idő óta kapcsolatuk van a mozgalommal. *Ugyancsak ők végzik a szakmai irányítást.*⁴⁵

A további feladatok kijelölése úgy kell megtörténjen, hogy a mozgalom tovább szélesedjen. Minden erővel arra kell törekedni, hogy az évfordulós feladatok végre-

hajtásával megteremtődött lendület ne hagyjon alább, ki kell használnunk azt. Olyan feladatokat kell kijelölnünk, amelyek ismereteinket mélyítik és szélesítik, de csak rendszeres napi aprómunkával oldhatók meg.

A megyében mindenütt *meg kell indítanunk az ipari és mezőgazdasági üzemek történetének kutatását*, részben a dolgozó osztályok mozgalmi, részben a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átalakulásának jobb megismerését célzóan.⁴⁶

Alaposan *meg kell szerveznünk* a már többször beindított, de abba is maradt *krónikairó mozgalmat*.⁴⁷

E két megyei fő feladat mellett helységenként, azok történetére és kiemelkedő személyiségeikre vonatkozó *további konkrét helyi munkafeladatokat kell találnunk*. Ezek már témajuknál fogva is elő kell segítségg a mozgalom tömegbázisának szélesítését.

Megjegyezni kívánjuk, hogy a munkafeladatokat a honismereti mozgalom irányító szervei csak a megyei illetve helyi párt – és állami szervekkel együtt határozhatják meg helyesen, ti. a mozgalom személyiségformáló szerepéről fakadóan kutatási és gyűjtési eredményeit a vonatkozó aktuális politikai akciókban is fel lehet használni.

A *mozgalom kutatási eredményeinek széleskörű ismertetése* ugyancsak fő feladatunk. Propagáljuk vele a mozgalom eredményeit, de ugyanakkor *az eredmények közvételéte*, legyen az beszédvázlatban felhasználva, kiállításon bemutatott, a vagy megjelent publikáció, *visszabat a mozgalomra és segíti annak további fejlődését*.

A honismereti mozgalom kutatási eredményei helytörténetírásunkban jelentkeznek. A helytörténetírás és ezen belül a *mozgalom eredményeinek publikációs lehetőségei ma még a mozgalmon kívüli szférákban találhatók*. Aktuális országos vagy helyi évfordulóknál publikációs lehetőséget biztosíthat maga a sajtó is, de ez viszonylag szűk terület. Tudományos eredmények közzétételét, mivel a mozgalomnak saját anyagi bázisa nincs, a mozgalom szakmai irányítását végző szervek biztosíthatják, – így a múzeumok, levéltárak, könyvtárak, művelődési otthonok, – végső soron a tanácsok, mint előbbiek irányító szervei.

Meggondolandó volna a mozgalom eredményeinek közzétételére a HNF Szolnok Megyei Bizottságánál is valamilyen pénzalapot teremteni.

Ugyancsak sürgős feladat, hogy a *művelődési intézmények teroszerűbben támogassák a honismereti mozgalom kutatási eredményeinek nyilvánosságra hozatalát*.

Úgy véljük, ha a felsorolt fő kérdésekben előbbre tudunk lépni, Szolnok megye honismereti mozgalma sajátos lehetőségeivel az évfordulók idején elért eredményeit fokozhatja és magasabb szintre emelheti.

Selmeczi László

JEGYZETEK

1 MOLNÁR János, 1970, 1.

2 MOLNÁR János, 1970, 1.

3 Honismeret—Helytörténet, 1970/2, 3.

4 Honismeret—Helytörténet, 1970/2, 3.

4 Honismeret—Helytörténet, 1970/2, 3—4.

6 MOLNÁR János, 1970, 2—3.

7 SZÁNTÓ Imre — DÖMÖTÖR Sándor, 1961, 3. A honismeret tulajdonképpen a környezet, a haza megismerése, a megismerésnek sokféle, sokirányú, változatos gyakorlata. A honismereti kutató és gyűjtő

tevékenység tulajdonképpen alapfokú tudományos kutató tevékenység, a megismerés, melynek gyakorlata a világnézeti nevelés szolgálatában áll.

8 DÖMÖTÖR Sándor, 1964, 13. A honismeret tehát nem tudomány, hanem népművelési tevékenység, amelynek egyik célja a természeti és társadalmi környezet a szűkebb értelemben vett haza egy része, helyére, területére, tájára, városára, városrészére, szövekezetére, falujára, üzemére, intézményére, iskolájára vonatkozó termé-

szettudományi, néprajzi, nyelvi, történeti, irodalmi és egyéb ismeretek összegyűjtése. Tehát az a szerző, aki a mozgalom kibontakozásának kezdetén helyes meghatározást adott, később némileg eltért attól.

9 LIPTAI Ervin, 1967, 4. ...meggyőződésem, hogy a honismereti mozgalom kibontakozása és az elért eredmények is nyugodtan az ideológiai vívmányok közé sorolhatók. A honismereti mozgalomban a tömegeknek a hazához való új, megváltozott viszonya tükröződik. Amikor a munkás, a paraszt, az értelmiségi dolgozó kutatni kezdi szülőföldje multját, érdeklődik szűkebb hazája történelmi eseményei iránt, akkor ebben az fejeződik ki, hogy a dolgozó, aki a felszabadulás előtt nem tekinthette maradéktalanul hazájának ezt az országot, melyben mostoha, megtört személy volt, — most ideológiailag is birtokába veszi.

10 LIPTAI Ervin, 1967, 12. ... hazánkban a honismereti mozgalom a szocialista hazaszeretet megerősítését szolgálja. Ugyanott 13. ... azokat a szocialista hagyományokat, amelyek minden más hagyománynál közelebb kell hogy legyenek a szocialista Magyarország dolgozói számára, még nem állfottuk a nemzeti tudatban arra a szintre, amely őket feltétlenül megilleti.

Ugyanott 17. Nagyon fontos és nagyon bonyolult feladat a honismereti mozgalom eszközeivel a nacionalizmus ellen, a proletár internacionalizmus erősítése érdekében harcolnunk. Ugyanott a 18—19. lapokon részletesen kifejtésre kerülnek a mozgalom feladatai az ifjúság hazafias nevelésében.

11 LIPTAI Ervin, 1967, 6—8.

12 Újra MOLNÁR János többször hivatkozott Honismeret-Helytörténet című tanulmányára kell utalnunk, illetve a Honismeret-Helytörténet 1970/1 számára.

13 SZEKELY György, 1970, 89—91.

14 SZÁNTÓ Imre — DÖMÖTÖR Sándor. 1961, 4. A honismereti szakkör célja — a szakköri tevékenység adta nevelési lehetőségek felhasználásával a szakkör tagjából hazájukat szerető és hazájukat jól ismerő — emberek formálása.

DÖMÖTÖR Sándor, 1964, 13—4. A honismereti szakkör jellemző komplex művelődési munkáját elősorban a kutató-gyűjtő munka jellemzi. Ez a munka egyszerű üzemi, termelőszövetkezeti, intézeti, iskolai krónika vezetéséből, évfordulókra, jubileumokra dokumentumok és szemléltető anyagok gyűjtéséből, másrészt földrajzi, lakóhelyismereti, szülőföldismereti, néprajzi, történeti, helytörténeti, munkásmozgalmi, levéltári, régészeti, érmészeti, művészettörténeti, irodalomtörténeti ada-

tok és anyag gyűjtéséből és feldolgozásából áll.

LIPTAI Ervin, 1967, 8—9. A honismereti mozgalom nem merülhet ki a helytörténeti jellegű szakköri tevékenységben. A történelemben az egyes évfordulók és az országos szükségletek meghatározzák azokat a feladatokat, amelyeket a helytörténeti szakköröknek meg kell oldani. Más a helyzet a földrajzi szakkörökkel. Nem elég világosan megfogalmazott az, hogy mit kell tenniük a honismereti mozgalommal kapcsolatban. A természettudományi szakkörök kérdése is ehhez kapcsolódik. Céltudatosabban, következetesebben kellene a társadalmi igényt felmérni és irányítani a szakkörök tevékenységében.

15 Honismeret-Helytörténet, 1970/2, 4.

16 Honismeret-Helytörténet, 1970/2, 4—5.

17 Honismeret-Helytörténet, 1970/2, 4.

18 Honismeret-Helytörténet, 1970/2, 7.

19 Honismeret-Helytörténet, 1970/2, 9.

20 SZEKELY György, 1970, 89—90.

21 BEL Mátvás, 1968.

22 KISFALUDI Sándor szerk., 1957.

23 Legfontosabb munkája GYÁRFÁS István, 1870, 1873, 1883, 1885.

24 Méltatását lásd KAPOSVÁRI Gyula, 1965, 60—61.

25 Szolnoki Munkás 1919, 1969.

26 Szolnoki Állami Levéltár, Jászsági alsó járás iratai.

27 PÉTER László, 1970, kézirat.

28 BOTÁR Imre, 1941,

29 FODOR Ferenc, 1942.

30 SCHEFTSIK György szerk., 1935.

31 KAPOSVÁRI Gyula, 1970, 24—25.

32 KAPOSVÁRI Gyula, 1950.

33 SOMÓGYVÁRI Imre, 1962, 3. A tsz-ben (Karcag, Lenin Tsz) a művelődési munka 1953-ban kezdődött.

34 TURÁNYI István, 1954, 1—2. A helyi anyag a helyi témák feldolgozása még sok területen várat magára... Pedig ezek a kérdések közelebb állnak hozzánk, ...Hála a kezdeményező, lankadatlan igyekezetnek, ...a Szolnok megyei Pártbizottság megértő támogatásának, ...bekopogtathatunk az érdeklődő, a közvetlen környezetét színvonalasan megismerni akaró, a helyi haladó hagyományokat ápolni és tovább fejleszteni kívánó olvasóhoz.

35 A Jászkunsgyi Füzetek sorozatban öt mű látott napvilágot, SZÜCS Sándor, 1954. BETKOWSKI Jenő, 1955. SZÜCS Sándor, 1956. Dr. GYÖRFFY Lajos, 1956. CSETE Balázs, 1957.

36 KISFALUDI Sándor szerk., 1957.

37 SOMÓGYVÁRI Imre, 1962, 5. Karcag, Lenin tsz. Néprajzi csoportunk honismereti

szakkörre alakult és kiállítást rendezett gyűjtött anyagból, mely a *tsz* történetét mutatta be. Szolnok megyei Néplap, 1962. február 13. A községi tanács és a helyi szervek támogatásával Kenderesen megalkult a honismereti szakkör, amelynek jelenleg mintegy húsz tagja van. Honismeret 6, 1964, 44. Szolnokon a honismereti szakkört Szabó László, a Damjanich Múzeum munkatársa vezeti.

Honismeret 7, 1965, 79. Az abádszalóki honismereti szakkör (mely az elsők között alakult meg Szolnok megyében — S. L.) az idén tervezett 15 előadás helyett 17-et tartott meg. A szakkör a felszabadulása óta eltelt 20 éves fejlődésnek mozzanatait próbálja alaposan kidolgozni. Ugyanott 67. Törökszentmiklóson az iskolai honismereti szakkörök együttesen rendezték meg a város húsz éves fejlődését ölelően bemutatató helytörténeti kiállítást.

1970-ben Szolnok megyében a következő helyiségekben működtek honismereti szakkörök: Cibakháza, Csépa, Kunszentmárton, Mesterszállás, Öcsöd, Tiszakürt, Tiszasas, Jánoshida, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászágó, Jászboldogháza, Jászfényszaru, Jászáróhalmi, Jászklisér, Jászszentandrás, Jászladány, Fegyvernek, Kunhegyes, Tiszapüspöki, Kuncsorba, Kétpó, Kengyel, Tiszafüred, Szolnok, Jászberény, Túrkeve, Karcag, Törökszentmiklós.

- 38 A mozgalom fejlődésének ezen szakaszán az ilymódon szervezett irányítás elégséges is volt.
- 39 A mozgalom aktivistáinak munkái közül néhány kiemelésre méltó kiadvány: **Mészáros Ferenc**, 1969a, 1969b, *Néprajzi dolgozatok Szolnok megyéből*, 1970. **Sáros András**, 1971.
- 40 A Honismereti Társadalmi Bizottság 1969-ben jött létre és azóta rendszeresen dolgozik. A megyei társadalmi bizottság mintájára többek között a törökszentmiklói és kunszentmártoni járásban is létrehozták honismereti társadalmi bizottságot. A HNF Szolnok megyei Elnöksége Honismereti Társadalmi Bizottsága 1971-ben megkapta munkájáért a Társadalmi Munkáért plakett arany fokozatát.
- 41 Pl. Törökszentmiklós újjátelepülésének 250 éves jubileuma alkalmából rendezett kulturális hetek. Ennek keretében nyitották meg az 1970. évi múzeumi hónapot és megyei honismereti tanácskozást is rendeztek.
- 42 Ilyen akció volt a Tanácsköztársaság és hazánk felszabadulásának évfordulója alkalmából meghirdetett jubileumi pályázat.
- 43 Legjobb példa erre az 1970-ben rendezett honismereti napok a törökszentmiklói járásban
- 44 Ezt azért is szükséges hangsúlyoznunk, mert az elmúlt években előfordult, hogy

a járási pályázatra beadott munka a lektorálás szerint nem volt díjazásra méltó, míg az országos pályázat bírálóbizottsága előkelő helyre rangsorolta.

- 45 Szolnok megyében 1954-től a Damjanich Múzeum, ill. 1963-tól a Szolnok megyei Múzeumok Igazgatósága évente hirdetett gyűjtőpályázatot és adott szakmai irányítást a pályázatokon résztvevőknek.
- 46 Honismeret-Helytörténet 1970/2, 111–112. **Mészáros Ferenc** hozzászólásában az országos konferencián többek között elmondta, hogy a termelőszövetkezeti szövetségekkel, a megyei tanács mezőgazdasági osztályával és egyéb szervezetekkel közösen olyan pályázatot fognak hirdetni, amelynek célja, a termelőszövetkezetek történetének megirattatása lesz. A pályázat megírdetése megtörtént.
- 47 Törökszentmiklóson 1971-ben a városi tanács művelődési osztálya vette kezébe a krónikáras irányítását. A városi krónika megírására 40 tagú munkabizottságot jelöltek ki.
- 48 Példaként szeretnénk kiemelni a Damjanich Múzeum kezdeményezését. Az intézmény a Múzeumi Levelek című időszaki kiadványt a mozgalom fórumává igyekszik tenni és ennek érdekében profilját is megváltoztatta.

KAPOSVÁRI Gyula

1950 A szolnoki csata. Szolnok.

1965 Emlékezés Hild Viktorra. Múzeumi Levelek 7–8.

1970 A Szolnok megyei múzeumok eredményei és tervel. Múzeumi Közlemények 1970/2.

LIPTAI Ervin

1967 Néhány gondolat a honismereti mozgalom soronlevő feladatainól. Honismeret 9.

Mészáros Ferenc, *Szolnok megyei küldött hozzászólása az országos konferencián.* Honismeret — Helytörténet 1970/2.

MOLNÁR János

1970 Honismeret — Helytörténet. Honismeret — Helytörténet 1970/1.

Néprajzi dolgozatok Szolnok megyéből (diák-pályamunkák). Összeállította Dr. Szabó László. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 17–18. Szolnok. 1970.

PÉTER László

1970 A karcagi múzeum előtörténete Szücs Sándorig. Kézirat.

SÁROS András

1971 Jászberény műemlékei, emlékművei, emléktáblái. Szolnok megye műemlékei, emlékművei 1. Jászberény.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Szerkesztette Schefftsik György. Pécs. 1935.

SOMOGYVÁRI Imre

1962 A karcagi Lenin Tsz kulturális múltjáról. Honismereti szakkörvezetők tájékoztatója 1969/2.

SZÁNTÓ Imre — DÖMÖTÖR Sándor

1961 A honismereti mozgalom céljai és feladatai, Honismeret 1.

SZÉKELY György

1970 A visegrádi országos honismereti konferencia után. Honismeret — Helytörténet 1970/1.

Szolnoki Munkás 1919. Szerkesztette Kaposvári Gyula. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 6. Szolnok. 1969.

Szolnok megye 1918/19-es eseményeiből. Mészáros Ferenc összeállítása. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 9. Szolnok. 1969.

Szolnok megye 1944/45-ös eseményeiből. Összeállította Mészáros Ferenc. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 11—12. Szolnok. 1969.

SZÜCS Sándor

1954 Ludas Matyi cimborái. Jászkunsági Füzetek 1. Szolnok.

1956 Hány János bajtársai. Jászkunsági Füzetek 3. Szolnok.

TURÁNYI István

1954 Beköszöntő. Jászkunság 1954/1.

Verseghy Ferenc 1757—1822. A Jászkunság 1957. évi 1—2. számának anyagából szerkesztette Kisfaludi Sándor. Szolnok. 1957.

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT
ORSZÁGOS ÜGYVEZETŐ ELNÖKSÉGE
1972. JANUÁR 5-ÉN HOZOTT 3/1972. SZ. HATÁROZATA

A Bugát Pál Emlékérem odaítélésének fokozottabb tiszteletben tartása érdekében a TIT Országos Ügyvezető Elnöksége úgy határozott, hogy két fokozatot létesít. A Bugát Pál Emlékérem I. fokozatához 10 000 Ft pénzzutalmat, a Bugát Pál Emlékérem II. fokozatához 5000 Ft pénzzutalmat biztosít. Az I. fokozatból évente csak egy, a II. fokozatból maximum kettő adható ki. (Nem kötelezően.)

A Bugát Pál Emlékéremre javasoltak feltételei változatlanok, melyet az 1962-ben kelt Alapítólevél a következőkben rögzített:

„A Társulat Országos Elnöksége Bugát Pál Emlékéremmel olyan személyeket tüntethet ki, akik a Társulat tevékenységét társadalmi hivatásként vállalják:

- szóban, írásban vagy más módon történő tudományos ismeretterjesztésben kiemelkedő munkát végeznek;
- a Társulat vezető szerveinek tevékenységében hosszabb időn át hatékonyan közreműködnek.”

Az Ügyvezető Elnökség úgy határozott, hogy a Bugát Pál Emlékérem a jövőben évenként a TIT megalakulásának évfordulóján, május hónapban kerül kiosztásra, kizárólag a Megyei Elnökségek részletes indokolással előterjesztett javaslata alapján, melyet az Országos Ügyvezető Elnökség titkos szavazás után terjeszt az Országos Elnökség elé jóváhagyásra.

A TIT Országos Ügyvezető Elnöksége úgy határozott, hogy az olyan kiemelkedő, lelkes tagokat, vagy társadalmi tisztségviselőket, akik ugyan még nem 40 vagy 50 éve tagjai a Társulatnak, különleges elismerésben részesíti.

Az Ügyvezető Elnökség erre a célra „Aranykoszorús jelvény”-t alapít.

A TIT aranykoszorús jelvényes tagja az lehet, aki legalább 20 éve kiemelkedő munkát végezve tevékenykedik a Társulat érdekében, vagy az a társadalmi tisztségviselő, aki hosszantartó (10—15 évig) különösen nagyjelentőségű munkát végez. — Az Aranykoszorús jelvényhez pénzzutalom nem jár. Aranykoszorús jelvényes nyugdíjba menő tag eszmei tagdíjat fizet, az illetménylapot kapja és nem kötelezhető aktív TIT munkára.

Az Aranykoszorús jelvényből évenként 20—25 adható ki, a Megyei Elnökségek felterjesztése alapján.

Az újonnan alapított Aranykoszorús jelvény 1972-ben kivételesen a Megyei Küldötttertekezleteken és az Országos Küldöttgyűlésen adható át, más években április 4-én.

K. m. f.

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT
ORSZÁGOS ÜGYVEZETŐ ELNÖKSÉGE

BABITS ÉS ILLYÉS A TISZÁNÁL

Egy-egy versük háttere

Babits két évig élt Szegeden és utána Fogarasra menet csak átrobogott a Tiszán-túl. 1927-ben járt ugyan Debrecenben, de többször is eljutott a Nagykunságra. Írt is erről egy verset, amelynek hátterét az irodalomtörténetírás eddig nem próbálta megfejteni. Ez a „Vasárnapi impresszió, autón” valamennyi gyűjteményes kötetben benne van. Szövege a következő:

Vasárnapi impresszió, autón

*Barna sár-szökökút fecsen, gépkocsink fordulva recsen;
jobbfelől a Tisza habja lustán villan pillanatra;
úgy állnak partján a fűzek, mint hajuk-mosó vén szűzek:
meghajolva és kifűzve lógatják fűrtjük a vízbe.
De billen a föld alúlunk s a falú felé gurúlunk,
Bús gyümölcsös lankad itt és egy kidölt-bedölt kerítés:
két galamb a kapu-íven gubbaszkodik primitíven:
lud-felhő zubbán körültünk, barnán gágog vissza túlkünk;
ugatás és harang-foszlány fullad el zajunkban osztán.
Vége a litániának, kocsmánál gyűlnek a lányok.
Mi már a mezőt vágatjuk, a falut az estre hagyjuk:
lányokat, templomot, kocsmát, nénit és pipáló gazdát
fölvillantva, s tűnve, hullva,, — mintha nem is lettek volna.
Ki mondja meg, mi az élet? Mi élünk-e vagy ők élnek?*

A vers keletkezése jóbarátjának, Baumgarten Ferenc végrendelete óta kurátortársának a Baumgarten-alapítványban, a kitűnő irodalmár ügyvédnek, Basch Lórántnak köszönhető. Baschnak sógorával, Schweiger Ödönnel együtt földbirtoka volt a Tisza túloldalán. Nagyhátpusztá volt ez a kis mintabirtok, utolsó postája Cibakháza, vasútállomása Homok, Szolnok megyében. A Basch-nővérek (Nini, Lián és Edit) itt éltek 1938-ig, amikor a birtok értékesítése után Rómába költöztek és ma is ott élnek. A három nővér közül Babitsék legjobb barátságban Basch Edit festőművésznővel voltak, aki Török Sophiet és magát Babitsot is lefestette. Rengéteget utazott külföldön és hosszú levelekben számolt be külföldi élményeiről barátnőjének. A Babits-hagyatékban található levelezésében nemcsak kedvenc Olasz-, Spanyolországából, Portugáliájából, Párizsból, az osztrák és svájci havasokból található üdvözetek, járt ő nővéreivel Indiában is, Isztambulban, Rhodos szigetén, sőt még a Szaharában is. Tapintatára jellemző, hogy Babits fiatalkori rajongó cikkére emlékezve a Provenceból Mistral arcképét küldte meg neki. A harmincas években már sokat betegeskedő Babits ritkán tudott külföldre utazni, a nagyvilágról információkat Basch Edit és nővérei szállítottak neki javarészt. De nemcsak külföldi útjaikról, ma-

gyarországi bolyongásaikból is értesítették. A Dunántúlnak és Erdélynek épp oly rajongói voltak, mint a Hortobágnak: „Szép itt nagyon — írta Basch Edit —, egyszer együtt kellene ide eljönni.”

Babitsék, akik esztergomi tuszkulánukumon kívül egy-egy rövid szekszárdi vagy pécsi látogatástól eltekintve, többnyire csak ritka vasárnapokon jutottak el vidéki városok Nyugat-matinéira, szívesen jártak le Nagyhátpusztára. Bizonyos fokig ez volt számukra a teljes kikapcsolódás. Itt nem vették körül őket irodalmárok, legalább is nem ostromolták a magyar irodalmi élet híreivel és pletykáival. A közelben Homokon egyetlen költő lakott, szegény Bányai Kornél. Ha a szolnoki művésztelepről valaki kilátogatott, mint pl. Fényes Adolf, az már szenzációnak számított. Babits Petőfi nagyalföldi verseit nagyon szerette, Petőfi és Juhász Gyula a Magyar Alföld természeti szépségeit plántálták szívébe.

A pusztán ritkás fából álló ligetben egy kis Ámor-szobor tövében szeretett üldögelni a költő, vagy a nagy díófa alatt, de az almafák között és a rózsaliget körül is szeretett olvasgatva sétálni. Külön szobája volt a kis kúriában, ahol zavartalanul

dolgozhatott. Török Sophie itt kezdte írni orvos-regényét. Basch Edit a természet rajongója volt; hozzájuk írt leveleiben elragadtatással ír az Alföld faunájáról: „Egy magyar ökör nyugodt elbáméskodásában benne van az egész pusztai élet minden nyüzgésével és zajával. A bivaly egész különösen humoros állat, s olyan monumentális, mint egy épület. Imádom ezt a pusztai életet. Sehol nem veszek annyira tudomást a földről, égről s a mindenségről, mint itt. Valahogy békés szeretettel, jóindulattal vagyok tele az egész világ iránt.” Babitsék egyik ott-tartózkodásakor kiesett egy kis golya a fészekből; tíz napig nem teniszezték, ott ápolták a golyát, mindaddig, amíg egy nap kibontotta szárnyát s nagy ívben elszállt a legelőre, hogy többé vissza ne jöjjön. A kis Babits Ildikó a kocsissal, Józsa Pali bácsival élvezte a hintó és szekér örömeit. A két család a Tiszára is kirándulgatott, Basch Edit egyik levelében azt kérdezi: „A ti hármas képetek a Tiszán nem rossz, nem találd?” — Babitséknak

Babits Nagyhátpusztán (Török Sophie felvétele, 1930 körül)

Az országos mezőgazdasági kiállításon tenyészmарháival több ízben első díjat nyert ez a tiszai képe azonban még nem került elő. Mellékelten látható azonban az 1932 előtti egyik kirándulásból a virágzó almafák alatt sétálva olvasgató Babits fényképe. gazdaságból ősszel aztán rendszeresen érkeztek Pestre a szebbnél szebb almák és a boros demizsonok.

Babits eddig ismeretlen hátterű és forrású tiszai verse egy vasárnapi délután Pestre hazatérőben tapasztalt élményeit örökíti meg. Soltész Katalin „Babits Mihály költői nyelve” című könyvében (Budapest, 1965.) érdekes észrevételeket tesz a tiszai természet és tájszólás megörökítéséről a versben: „Ha a középrimeket követve kétfelé tördelném sorait, elvesztené az alföldi síkon végigrohanó autó perspektíváját” (42. l.); „Az *osztán* szó rímhelyzetben fordul elő, falusi tájképet fest, ami megfelelő környezetet teremt a népies hangalakú szónak”. (73. l.)

* * *

Illyés Gyula is járt egyszer Nagyhátpusztán, éspedig Pap Károllyal együtt. Pap Károlyné most megjelent visszaemlékezéseiben ír erről. Illyésnek is van egy remek verse találkozásáról a Tiszával. Ez a Bartha Miklós Társaság Új Magyar Föld című folyóiratában jelent meg. (II. szám, 66—67 l.) Illyés versesköteteiből kihagyta, pedig a *Nehéz föld* és a *Sarjürendek* korszakának egyik legremekebb darabja. Illyés nemegyszer kelt át a Tiszán, járt Debrecenben is (írt is erről verset), járt Hódmezővásárhelyen, Békés megyében a Lélek és kenyér anyagát gyűjtögetve feleségével, járt a Nyírségben (erről Váci Mihályról írt nekrológiájában emlékezik meg). Ez volt első találkozás a Tiszával, 1929 nyarán.

A TISZÁNÁL

I.

*Cibakháza alatt ma este
Láttam először életembe
A Tiszát, némán folyt a gát
Közt, mint Petőfi versin át.*

*Pap Károllyal jöttünk, vitázva,
Hogy fölértünk a kópár gátra
Elnémultunk, a vén folyó
Elnyelte, mint nyugodt bíró*

*Gondolatunkat és forgatván
Vitte kuncogva, rángó hátán
Mosolyt villantva, — mint a hab
Fordul és tűnik a gondolat!*

*Néztem a folyót némán, s mintha
Ezer gondja rajtam át folyna,
Értettem titkos szemvetését,
Nyugalmát s örült gáttörését.*

*A túlsó parton egy paraszt
Kapált, — ó tudtam, ugyanaz,
Akit Petőfi látott hajdan
Izzadni gondban, kínban, bajban.*

*Hunyt a nap. Az ég peremén
Üszott egy véres költemény
És lent a folyó haladt vér és
Tűz közt, mint fájó szülő-vérzés.*

II.

*Lobogó síkság és köröskörül
A végtelen ég, mint föld,
Alatta tompán fortyog a heves
Délben a táj és tajtékozva fő.*

*Hajlonganak a zöld nyárfák a szélben,
Gyökerük tépi a talajt,
Mintha mennének... minden lépéssel
Szívemig rántok egy-egy néma jajt.*

*Az én földem ez is, örök magány
Susog a lombokból felém.
Az én népem ez is... tört szemek
S rángó dühök a szájak szegletén.*

*Nem jutott nekünk ebből a földből
És nem fog jutni egy falat.
Lépnék s kiálnék. S zajongok, amíg
Egy röggel be nem tömik szájamat.*

Dr. Gál István

Az aktív keresők megoszlása népgazdasági áganként, 1970. január 1. a)

Népgazdasági ág	Az aktív keresők száma összesen	Ebből: a nők száma	aránya, %	Az aktív kereső nők megoszlása %
Ipar, építőipar	74 000	24 700	33	36
Mezőgazdaság	67 900	18 600	27	27
Szállítás	11 100	1 800	16	3
Kereskedelem	15 200	9 100	60	13
Egyéb	25 900	14 200	55	21
Összesen:	194 100	68 400	35	100

a) A népszámlálás előzetes adatai, az 1%-os képviseleti minta alapján.

A dolgozó nők hátrányos helyzete több területen is érezhető. Ez kiderült többek között a nők munkából származó jövedelméből, munkakörülményeikből, a szakképzettségükből és a vezetésben való részvételükből. Ezekkel foglalkozunk a következőkben részletesebben.

A nők jövedelme még azonos munkakörben is kevesebb, mint a férfiaké. Az iparban, építőiparban és a kereskedelemben a nők jelentős hányada 1500 Ft-nál kisebb átlagkeresettel rendelkezett (47, 60 és 46%-uk) 1970. szeptemberében. Zömmel 2000 Ft-on alul keresnek.

Az iparban, építőiparban és belkereskedelemben foglalkoztatottak számának megoszlása az 1970. szeptember havi keresetük szerint b)

Kereset kategória, Ft	Szocialista ipar c)		Szocialista építőipar		Belkereskedelem c)	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
— 800	0	3	0	3	2	5
801 — 1000	1	4	1	8	2	7
1001 — 1500	6	40	6	49	10	34
1501 — 1800	11	26	9	22	10	20
1801 — 2000	12	12	9	8	9	10
2001 — 2300	21	8	17	5	15	10
2301 — 2500	13	3	13	2	10	5
2501 — 3000	20	3	24	2	20	6
3001 — 3500	9	1	11	1	11	2
3501 — 4000	4	0	6	0	5	1
4001 — 4500	1	0	2	0	3	0
4501 — 5000	1	0	1	—	2	0
5001 és több	1	0	1	0	1	0
Összesen:	100	100	100	100	100	100

b) Székhely szerinti adatok.

c) Bedolgozók, nyugdíjasok, fiatalokú kisegítők és szakmunkástanulók nélkül.

A férfiaknak tehát lényegesen kisebb hányada tartozik az alacsony keresetűek közé (az 1500 Ft-on aluli átlagkeresettel rendelkezők hányada 7—14% volt az említett három ágazatban).

A mezőgazdaságban dolgozó nők helyzete sajátosnak tekinthető, mert a háztáji gazdaság munkáit főként ők végzik. Emiatt a közös gazdaságból származó jövedelmük alacsonyabb, mint a férfiaké. 1970-ben a nőknek a 63%-a és a férfiaknak a 24%-a kapott 15 000 Ft-nál kevesebb jövedelmet.

A mg. tsz-ekben foglalkoztatott nem nyugdíjas és nem járadékos tagok, alkalmazottak megoszlása munkadíjkategóriák szerint (1970)

Összes alap és kiegészítő munkadíjkategória Ft	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	nem nyugdíjas és nem járadékos tagok		állandó alkalmazottak megoszlása, %		nem nyugdíjas, nem járadékos tagok és állandó alkalmazottak összesen	
— 6 000	6	18	22	31	7	19
6 001 — 8 000	3	10	6	12	3	10
8 001 — 10 000	3	10	5	9	3	10
10 001 — 12 000	3	11	5	11	4	11
12 001 — 15 000	7	14	6	6	7	13
15 001 — 20 000	14	16	9	14	14	16
20 001 — 25 000	16	10	12	8	15	10
25 001 — 30 000	16	5	12	4	15	5
30 001 — 35 000	14	3	12	1	14	3
35 001 —	18	3	11	4	18	3
Összesen:	100	100	100	100	100	100

Néhány olyan iparvállalatnál — ahol jelentős a nők aránya — megvizsgáltuk az átlagkeresetüket és azt tapasztaltuk, hogy a férfiak bére lényegesen magasabb, mint a nőké. A Szolnok járási, városi Népi Ellenőrzési Bizottság 1971-ben végzett (689 nőre kiterjedő) felmérése szerint a nőknek csupán 40%-a elégedett jövedelmével. A Közalkalmazottak Szakszervezete Szolnok megyei Bizottságának 1971-ben végzett vizsgálata alapján a közalkalmazott nőknek csak 25%-a rendelkezett 2000 Ft-on felüli havi jövedelemmel.

A nagy kereseti különbségek okát a vállalatok, telepek azzal magyarázzák, hogy a magasán kvalifikált munkákat főként a férfiak végzik, továbbá a nehéz fizikai munkát igénylő munkaköröket is a férfiak töltik be, amit — természetesen — jobban béreznek. Ezen tényezők feltétlenül indokoltá teszik a férfiak magasabb jövedelmét, viszont az említett jelentős különbségek nem reálisak.

A nők átlagosnál alacsonyabb keresetét lényegesen befolyásolja, hogy igen kevés közülük a szakmunkás. 1971-ben az iparban 22% és az építőiparban mindössze 10% volt a szakmunkásként foglalkoztatott nők aránya (a férfiaknál ugyanakkor az iparban 59 és az építőiparban 50%).

A munkások állományi létszámának megoszlása az alkalmazás minősége szerint az iparban és építőiparban, 1971. szeptember 30-án a)

(százalék)

Megnevezés	Szocialista ipar b)		Szocialista építőipar	
	férfi	nő	férfi	nő
Szakmunkás	59	22	50	10
Betánított munkás	26	50	10	16
Segédmunkás	15	28	40	74
Összesen:	100	100	100	100

a) Székhely szerinti adatok

b) Bedolgozók és gebinesek nélkül

A nők iskolázottsági szintje is kedvezőtlenebb, mint a férfiaké. Az 1970. évi népszámlálás előzetes adatai szerint a 18 éves és idősebb férfi népességből pl. 11,2% rendelkezett érettségi bizonyítvánnyal, míg a nőknek 9,1%-a. Felsőfokú oklevelet pedig a férfiak 3,6%-a és a nők 1,5%-a szerzett a 25 éves és idősebb népességben belül. Ez tükröződik az alkalmazottak nemek szerinti megoszlásában is. Az iparban és az építőiparban a felsőfokú és középfokú végzettséggel rendelkező alkalmazottak nagyobb hányadát a férfiak képezik.

**Az ipari és építőipari felső- és középfokú végzettségű alkalmazottak megoszlása
1971. szeptember 30-án a)**

Megnevezés	Férfi		Nő		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Szocialista ipar						
Felsőfokú végzettségűek	551	85	98	15	649	100
Középfokú végzettségűek	1435	48	1565	52	3000	100
Összesen	1986	54	1663	46	3649	100
Szocialista építőipar						
Felsőfokú végzettségűek	61	90	7	10	68	100
Középfokú végzettségűek	327	61	206	39	533	100
Összesen:	388	65	213	35	601	100

a) A teljes munkaidőben foglalkoztatottak székhely szerinti adatai

Különösen a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül kevés a nők aránya, — az iparban 15, az építőiparban pedig 10%. A nők hátrányos helyzete megmutatkozik abban is, hogy kevés a vezetőbeosztású nők száma.

A dolgozó nők munkakörülményét döntő mértékben meghatározza a kötelező munkaidő hossza, a műszakbeosztás, valamint a túlóráztatás mértéke.

Az utóbbi években végrehajtott munkaidőcsökkentés kedvezően érintette általában a dolgozókat, de különösképpen a nőket. 1971-ben az iparban foglalkoztatott nőknek csak öt %-a dolgozott hetenként hat napot. Legtöbb a minden második héten szabad szombatos rendszerben dolgozók száma.

**A szocialista iparban foglalkoztatottak állományi létszámának alakulása
a heti munkarend szerint, 1971. szeptember 30-án a)**

(százalék)

Megnevezés	Munká- sok	Ebből: a nők	Alkalma- zottak	Ebből: a nők	Össze- sen	Ebből: a nők
A munkarend szerint rendszeresen						
hetenként $\left. \begin{array}{l} 6 \\ 5 \end{array} \right\}$ munkára	4	5	4	4	4	5
minden $\left. \begin{array}{l} 5 \\ 5 \end{array} \right\}$ napon kötelezett	6	5	5	6	6	5
második $\left. \begin{array}{l} 5 \\ 5 \end{array} \right\}$ héten munkavállalók	80	87	85	85	81	86
Egyéb beosztás szerinti	10	3	6	5	9	4
Összesen:	100	100	100	100	100	100

a) A teljes munkaidőben foglalkoztatottak székhely szerinti adatai

Az építőiparban szintén minden második szombat szabad. A munkásnők 77%-a és az alkalmazottak 83%-a 44 vagy kevesebb órát dolgozik hetenként.

**A szocialista építőiparban foglalkoztatottak állományi létszámának alakulása
a heti munkarend szerint, 1971. szeptember 30-án a)**

(százalék)

Megnevezés	Munká- sok	Ebből: a nők	Alkalma- zottak	Ebből: a nők	Össze- sen	Ebből: a nők
44-nél kevesebb	0	2	1	1	0	2
44	79	75	82	82	80	78
45—48	21	23	15	17	20	20
48-nál több	—	—	2	—	0	—
Összesen:	100	100	100	100	100	100

a) A teljes munkaidőben foglalkoztatottak székhely szerinti adatai.

A mezőgazdaságban dolgozók munkaideje hosszabb, mint más ágazatokban. Ezen belül a nők kötelező munkaideje némileg előnyösebbnek mondható. Az állami gazdaságokban a férfiak 51⁰/₀-a és a nők 30⁰/₀-a heti 50, ill. többórás kötelező munkaidőben dolgozott 1971. szeptemberben.

**Az állami gazdaságokban foglalkoztatottak száma a heti kötelező munkaidő szerint
1971. szeptember hónapban a)**

Heti kötelező munkaidő, óra	A teljes munkaidőben foglalkoztatott munká- sok és alkalmazottak, fő			A teljes munkaidőben foglalkoztatott munká- sok és alkalmazottak megoszlása, %		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
36-nál kevesebb	—	4	4	—	0	0
36 és több, de 42-nél kevesebb	—	—	—	—	—	—
42	13	1	14	0	0	0
42-nél több, de 44-nél kevesebb	—	2	2	—	0	0
44	308	111	419	5	7	5
44-nél több, de 48-nál kevesebb	137	197	334	2	12	4
48 és több, de 50-nél kevesebb	2678	838	3516	42	51	44
50 és több,	3307	506	3813	51	30	47
Összesen:	6443	1659	8102	100	100	100

a) 1971. szeptember hó folyamán statisztikai állományba tartozó állandó és legalább 3 hónapos munkaszerződéssel foglalkoztatott munkavállalók

A mezőgazdasági tsz-ekben a nők 23⁰/₀-a és a férfiak 61⁰/₀-a 250 munkanapnál többet teljesített 1970-ben. Természetesen keresetük is eszerint alakult; — amint azt előzőleg már bemutattuk.

**A nem nyugdíjas és nem járadékos tagok, valamint az állandó alkalmazottak megoszlása
munkanap kategóriák szerint a mg. tsz-ekben, 1970**

(százalék)

Elszámolt munkanap kategóriák b)	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	nem nyugdíjas és nem járadékos tagok		állandó alkalmazottak		összesen	
1 — 39	3	7	9	12	3	7
40 — 99	4	12	14	18	5	12
100—149	5	20	12	20	6	21
150 — 199	9	23	9	14	9	22
200 — 249	16	15	18	10	16	15
250 — 299	31	14	22	13	30	14
300 és több	32	9	16	13	31	9
Összesen:	100	100	100	100	100	100

b) 10 órás munkanappal

Gyakori a nők túlóráztatása, de ehhez több esetben maguk a nők ragaszkodnak az így elérhető többletjövedelem miatt. Éjszakai műszakot is sokszor szívesen vállalnak, az éjszakai pótlékért. Ennek ellenére — a lehetőségekhez mérten — minél előbb mérsékelni kell a több műszakban, de legalább az éjszakai műszakban dolgozó nők számát.

A nők helyzetét az említetteken kívül még számtalan tényező befolyásolja. Igen fontos pl. a megfelelő munkakörülmények biztosítása, az elegendő óvodai és bölcsődei férőhely, ill. napközi otthon létesítése.

Több munkahelyen nem biztosítottak az egészségügyi és munkavédelmi előírások. A Népi Ellenőrzés által végzett felvétel szerint a nők 46%-a rossznak ítélte munkahelyét, melyet főként a nem megfelelő munkakörülménnyel indokoltak.

A szociális létesítményekkel való ellátottságra egyre nagyobb figyelmet fordítanak a termelőegységek — ennek ellenére kevés pl. az óvodai és bölcsődei férőhely.

A pihenésre, művelődésre általában kevés ideje marad a nőknek. A szabadságukat zömmel 1—2 naponként, vagy több részletben veszik ki. Tanulásra, szakmai felkészültségük fokozására is minimális idő áll rendelkezésre.

A szolgáltatások fejlesztésével nagyon sokat lehetne könnyíteni a nők helyzetén, hiszen jelentősen csökkenne a háztartási munkájuk.

Összességében tehát elmondható, hogy a foglalkoztatott nők élet- és munkakörülménye kedvezőtlenebb a férfiakénál (és bizonyos szempontból a nem dolgozóknál). A Párt- és Kormányhatározat végrehajtása megyénkben is sürgős feladat, amit csak társadalmi összefogással és megértéssel tudunk megvalósítani.

Makula Márta

A LAKÁSHELYZET ALAKULÁSA SZOLNOK VÁROSBAN – A LAKBÉRINTÉZEKÉSEK VÁRHATÓ KIHATÁSA *

A termelés, elosztás, forgalom, fogyasztás folyamatában a termelésé a meghatározó szerep. A fogyasztásban, az életkörülmények alakulásában a lakásszolgáltatásnak egyre nagyobb a szerepe. Az erőteljes iparosodás, a gazdasági fejlődés a népességszám gyors emelkedését vonta maga után városunkban. Alakulására az alábbiak a jellemzők.

A város demográfiai helyzete

Szolnok város a századfordulótól „rohamosan” kezd iparosodni, s a népesség szám emelkedni. A város fejlődése a két világháború között is gyorsabb volt, mint általában a magyar városoké. A népesség növekedését jelentősebben csak a II. világháború vetette vissza. A háború alatti súlyos bombázások miatt mintegy hatezer ember maradt hajléktalan és keresett menedéket másol. Így az 1949. évi népszámláláskor a város lakossága több mint tíz százalékkal volt kevesebb, mint a háború előtt.

A város népességének szaporodásában ugrásszerű változás csak a felszabadulás után következett be. 1949. január 1-től a város lakossága — az 1970-es népszámlálásig — mintegy 70%-kal gyarapodott. Ugrásszerű növekedést jelentő évek voltak a mezőgazdaság szocialista átszervezését követően.

Amíg városunk népesség száma töretlen fejlődést mutat, rendszeresen emelkedett, addig a megyében a társadalmi, gazdasági jelenségek hatására erőteljesen hullámzott, az utóbbi időben valamelyest csökkent. Megyénk népessége 12 300 fővel, 2,7%-kal csökkent — az utóbbi két népszámlálás közötti időszakban. Szolnok város népessége — ebben az időszakban 12 741 fővel, 26,2%-kal gyarapodott. A megye népesség növekedését az ötvenes évek végéig demográfiai tényezők befolyásolták. A csökkenés viszont már a társadalmi—gazdasági változás hatásaként jelentkezett.

Szolnok város lakosságának gyorsuló ütemű fejlődése nemcsak a megyén belüli változáshoz viszonyítva szembetűnő, hanem emelkedése messze meghaladja az alföldi megyeszékhelyek népesség növekedését is:

V á r o s	1949 = 100 %	
	A népesség növekedés %-a 1960	1970
Lékéscecsaba	109,1	120,7
Debrecen	116,9	139,7
Nyíregyháza	101,8	126,7
Szolnok	131,9	166,4

* A cikk a Magyar Közgazdasági Társaság Szolnok megyei Szervezete Eletszínvonal Szakosztályi ülésén elhangzott előadás rövidített szövege.

A városi státusszal bíró (73) városok közül Szolnok a népesség nagyságát tekintve a 12., míg a növekedés arányai szerint a 14. helyet foglalta el a népszámlálás időpontjára. (1970. jan. 1.)

Szolnok gyors növekedése a hatvanas évek első felében indult meg az iparosítás hatásaként. A két népszámlálás közötti időszakban a növekedés nagyobbik hányada — több mint kétharmada — a hatvanas évek első felére esik, s azóta kissé mérsékeltebb a növekedés.

Városunk népességének gyarapodását alapvetően két tényező, a természetes szaporodás és a vándorlási növekmény határozza meg.

A népességszám 1960. január 1-én	48 659 fő
1970. január 1-ig növekedés:	
természetes szaporodásból	+ 3 106 fő
vándorlásból	+ 9 635 fő
A népesség száma 1970. január 1-én	61 400 fő

A népesség tényleges szaporodásából a vándorlási növekmény magasabb volt. 75%-át jelentette. Ez egyrészt a város gazdasági fejlődésének igen fontos tényezője, másrészt a lakáshelyzet alakulására gyakorolt hatása alapvetően meghatározó.

A vándorlásokból eredő nagyarányú növekedés a város népességének társadalmi struktúráját, szociológiai viszonyait is módosította: fiatalabb a családok átlagos életkora, több a gyermekes házaspár, több a gyermek, mint általában az ország, vagy a városok átlaga, nagyobb az átlagos családlétszám. Ezek mind fokozottan jelentkeznek a lakásigények növekedésében, s a 100 lakásra jutó lakosok számának magas értékében jelennek meg. Ehhez járulnak még azok a tényezők is, amelyek általában jellemzők ma hazánk népességére: az átlag életkor emelkedése, a házassulók viszonylag alacsony életkora, a háromgenerációs nagy családoknál tapasztalható erős törekvés a különválásra. Gyakorlati, várostervezési-gazdálkodási okok tették szükségessé, hogy a kommunális ellátás tervezésekor egy település ún. nappali népességét számításba vegyék, s várható alakulását elemezzék.

Kiderült, hogy egy városi statisztikai népesség száma nagymértékben eltér a munkanapi átlagos népesség számtól. Az ÉVM Építésgazdasági és Szervezési Intézete a közelmúltban elemezte a városok nappali népességének alakulását. (Cikk jelent meg róla a Területi Statisztika 1970. évi 4. számában.) Eszerint Szolnok város nappali népessége 20%-kal nagyobb, mint a statisztikai, az aktív keresők szolnoki munkahelyre történő bejárása, ingázása miatt. Mivel a város megyeszékhely, jelentős a naponta, alkalmászerűen beutazók száma is. Ezek elősegítik az urbanizációt, hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni a város kommunális ellátása, így a lakásépítés volumenének tervezésekor sem. Nehéz lenne számszerűen kimutatni a lakásigényekre gyakorolt hatását, mégis tényként kell figyelembe venni, hogy az ingázók egy része csak azért utazik naponta, mert a városban nem jut lakáshoz. A város elszívó hatását tapasztaljuk azzal is, hogy a szolnoki társasházak értékesítésénél a vevők mintegy felét a vidéki lakosság adja.

A város népességének dinamikus fejlődéséhez, a lakáshelyzet javításához figyelembe kell venni a jövőben is. —

— a megye népességének térbeli elhelyezkedését, várható mozgásának a megyeszékhelyre gyakorolt hatását;

— a vándorlási növekmény és a lakáshelyzet kölcsönhatását;

— a város lakosságának strukturális összetételét, változásait;

— a nappali népesség várható alakulását.

Mindezekre továbbra is a város ipari fejlődése lesz a meghatározó.

Lakásépítés, lakáshelyzet 1960-ig

A felszabadulás előtt Szolnokon a lakásviszonyok igen kedvezőtlenek voltak. Ezt fokozta, hogy a II. világháború alatt a súlyos légitámadások miatt a lakások több mint tíz $\frac{1}{10}$ -a megsemmisült (hozzávetőleg 1500 lakás). Kisebb-nagyobb mértékben megsérült 3276 lakás.

Az újjáépítést — városunkban is — a romok eltakarításával a felszabadulás első napjaiban megkezdték. A hároméves újjáépítési tervben — 1949-ig — 3044 megsérült lakást helyreállítottak. Emellett városunkban is megindult az új lakások építése. Az újjáépítési terv végére 432 lakás épült fel. Jellemző, hogy ebben az időszakban még városunkban nem jelentkezett a lakáshiány olyan élesen, mint később, illetve mint akkor országosan. Ehhez hozzájárult egyrészt az, hogy az ingatlanok állami kezelésbe vételével, újraelosztásával a lakosság egy része megfelelő lakáshoz jutott, másrészt a város népességszáma — a háborús időszakban — jelentősen csökkent, az 1941-es szint alá esett, s ez a lakáshelyzetet „kedvezően” befolyásolta. Az 1949-es népszámlálási adatok szerint a városban a lakáshelyzet a háború előttihez viszonyítva lényegesen javult. A 100 lakásra jutó lakosok száma 1930-ban 381, míg a népszámlálás időpontjában 365 fő volt a városban. A lakáshelyzet akkori javulása csak átmeneti volt és rövid ideig tartott.

Az újjáépítést követően gazdaságpolitikai célkitűzés volt az életszínvonal emelésén belül a lakáshelyzet javítása. A gazdasági növekedés akkori üteme csak szolid mértékű lakásépítést tett lehetővé. A lakásépítés állami kölcsönrel támogatott és szervezett rendszere ugyan már 1949-ben megkezdődött, mégis a lakásépítés még hosszú ideig állami teherként jelentkezett — majdnem kizárólag — szociálpolitikánkban eredően.

Szolnokon a lakásépítés üteme 1960-ig meggyorsult, 2691 lakás épült fel, amit jelentős eredménynek kell értékelni. Ezzel a lakásállomány az 1949. évihez viszonyítva 33,6%-kal gyarapodott, meghaladva a népesség növekedésének arányát. Természetesnek tűnhet akkor, hogy a város lakásviszonyai ezzel jelentősen javultak. Az igényeket még sem tudták kielégíteni. Sőt az ötvenes évek közepétől — 1954-től — rosszabbodott a városban a lakáshelyzet s kezdett állandósulni a lakáshiány. 1954-ben a száz lakásra jutó lakosok száma 381 fő volt, annyi, mint a háború előtt — 1938-ban. Ennek okait — többek között — abban találjuk meg, hogy amíg a felszabadulás előtt — az akkori anyagi helyzet miatt — a lakosság részéről még a jogos igények sem jelentkeztek, erre az idősakra már fokozódtak.

Szolnok népessége 1949—1954. közötti időszakban 8,5%-kal nőtt — döntően a háborús időszakban eltávoztottak „tömeges” visszatérése miatt. A lakásállomány csupán 4,1%-kal nőtt ezidő alatt.

A lakásépítést viszonylag magas lakásmegszűnési arány követte már ebben az időszakban: a háború során a lakásállománynak több mint 10%-a megsemmisült, és a felépült lakások arányaiban így nem tudták pótolni azt, a megnövekedett szükséglet mértékéig.

1954—1960. között a lakásépítés üteme még jobban gyorsult, s a lakásállomány növekedése meghaladta a népesség emelkedését. A lakásépítés gyorsulását jelzi, hogy a két népszámlálás közötti időszakban 2691 lakásból 1411 lakást annak második felében építették fel.

A gazdasági, egészségügyi, kulturális fejlődés hatására a népesség strukturális változásának jelentős folyamata kezdődött el. Emelkedett a lakosság átlagos életkora, az átlagos családlétszám kisebb lett, stb. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása. Gazdaságpolitikai, szociálpolitikai megfontolások szükségessé — a fejlettség szintje lehetővé tették — egy átfogó hosszútávú lakásépítési program kidolgozását.

Lakásépítés, lakáshelyzet 1961—1970-ig

A 15 éves lakásfejlesztési program célul tűzte ki: a családok önálló lakáshoz juttatását; a városok lakáshelyzetének lényeges javítását; az állami erő mellett a lakosság nagyobb tehervállalását a lakásépítésben; a mennyiségi és minőségi lakáshiány felszámolását. Helyesen fejezte ki a terv a városok és ipartelepek lakás-szükségletét, de a megvalósítandó lakásépítés gazdasági, demográfiai tényezőit nem vehette pontosan számba. A falusi népesség lakásigénye, építési aktivitása másként alakult, mint amire számítani lehetett. Így a városokban — köztük Szolnokon is — az előirányozottnál lassúbbá, a községekben gyorsabbá vált a lakásviszonyok javulása.

Szolnokon számszerű, 15 évre szóló lakásfejlesztési program nem készült, megvalósulása az ötéves tervekben realizálódik. A Városi Tanács mindkét tervidőszakra (a II. és III. ötéves tervre) irányelveként szabta meg, hogy a lakásépítést a város rekonstrukciója keretében — a magánerő fokozottabb bevonásával, a többszintes társasházépítés beindításával és arányainak növelésével — kell folytatni. Meghatározta, hogy az állami lakásépítést a Vörös Csillag úti lakótelep befejezése után a Zagyva-parti városrész és a Mátyás király úti térség építésére kell koncentrálni úgy, hogy lehetőleg a társasházak az állami lakásépítéssel közös területen, azokkal koordináltan azonos közmű- és energiaellátás mellett valósuljanak meg. Ez a megoldás biztosíthatta volna a társasház beruházások nagy lakásszámú, koncentrált, gazdaságos megépítésének feltételeit — az állami lakásépítés mellett.

A második ötéves tervidőszakban felépült 2859 lakás, 66%-kal több, mint az előző öt évben, kishijján annyi, mint az előző 10 évben. Ez jelzi, hogy a lakásépítés nagy ütemben a tervidőszakban indult meg városunkban is. Kedvező tendencia volt, hogy az újonnan épített lakások szobaszáma és felszereltségi színvonala emelkedett. A tervidőszakban épült lakások többsége, közel 80%-a, két- vagy több szobás volt. A lakásállomány szobaszám szerinti összetétele mégis kedvezőtlen maradt, hiszen az egyszobás lakások aránya mintegy 50%-ot képviselt a lakásállományból — a tervidőszak végén.

Az építkezések magas felszereltsége, a meglévő lakások korszerűsítése a lakások kulturálsági színvonalát növelte. A város lakásállományának közmű ellátása mégsem érte el a kívánt szintet — elmaradt a városok átlagától. Így pl. a csatornahálózatba bekapcsolt lakások aránya 16%, míg a vízhálózatba bekapcsoltaké 35,3% volt a tervidőszak végén. A bevont magánerőt nem sikerült koncentrált, nagyobb laksűrűséget jelentő többszintes társasház építésére ösztönözni — mindössze 31 ilyen lakás épült —, így a családiházépítés aránya viszonylag magas volt, negyven százaléka az újonnan építettnek. A magánerőből történő építkezésekre a szétszórtság, a nagy területigény volt a jellemző. Ez a későbbi lakásépítésre is kihatással volt, mert a rendelkezésre álló közművesítést elaprózta, majd az új városrész építésekor a kisajátítási költségeket növelte — ha nem is közvetlenül. Viszont igen jelentős volt a tervidőszakban a 33 millió forintos beruházással megkezdett vezetékes gázellátás megindítása. Ezzel a lakásállomány 16%-át kapcsolták be a vezetékes gázellátásba.

Szolnokon — a második ötéves terv alatt — évente mintegy 570 lakás épült, s ezzel az ezer lakosra jutó épített lakások száma 9,9, míg a megyei átlag 5,2 volt. Ez egyik oldalról tükrözte azt az országos célkitűzést, amely szerint a lakásépítést a városokban kell jobban fokozni. Másrészt ellentmondást rejtett magában, mert a nagyobb ütemű építés ellenére a városban a lakásviszonyok kedvezőtlenebbek maradtak, mint az országos, vagy a megyei. A tervidőszakban a népesség 3%-kal csökkent megyénkben, a lakásállomány viszont 5,6%-kal növekedett. A községek népes-

sege majdnem 7%-kal, 18 ezer fővel csökkent, s ez mintegy hatezer lakás „megőresedést” jelentett. Ugyanakkor a lakások felét (5859 lakást) a községekben építették fel. A két tényező együttesen azt eredményezte, hogy a lakásviszonyok — e települési kategóriában — erőteljesebben javultak, mint a megyében, illetve mint a városokban. Ezért a megyében a 100 lakásra jutó lakosok száma 317 fő, a városok átlaga 332, míg Szolnokon — a tervidőszak utolsó évében is — 340 főt tett ki — kedvezőtlenebb a megyei és városi átlagszintnél.

A III. ötéves tervben négyezer lakás épült fel városunkban, 39%-kal több, mint az előző ötéves tervben. Elkezdődött ugyan a korszerű technológia térhódítása a lakásépítésnél, de még közel felét hagyományos módon építették. Az épített lakások nagysága és felszereltsége a lakásállomány összetételét, kultúráltsági színvonalát tovább növelte. A tervidőszakban felépült lakások több mint 80%-át kettő, vagy több szobásként, majdnem valamennyit vízvezetékkel és fürdőszobával ellátva adták át. A vezetékes gázzal ellátott lakások száma megduplázódott, s ezzel a szolnoki háztartások 37%-a kapcsolódott be a földgázszolgáltatásba. Az alföldi szénhidrogén feltárása, a gázfűtés fejlesztésére fordított mintegy 18 millió forint alapvető változást hozott az előző évekhez képest — a város korszerű energiával való ellátásában. A város III. 5 éves lakásépítési tevékenysége azt eredményezte, hogy 100 lakásra jutó lakosok száma a II. 5 éves terv utolsó évi 340 fővel szemben 326 főre csökkent. Bár a városban igen nagymérvű volt a lakásépítés, mégsem követte a népességmozgásból eredő igényeket.

Az elmúlt évtizedben megyénkben kialakult népességmozgás hatására a lakásállomány és laksűrűség alakulásában jelentős, egyben ellentétes irányú változást figyelhetünk meg.

Népesség, lakásállomány, laksűrűségváltozás a két népszámlálás közötti időben:

	Lakosság változása 1960—69. között		1000 lakosra jutó lakások száma		1000 lakosra jutó növekedés db
	1000 fő	1000 db	1960	1970	
	megyei összesen	— 12,4	+ 11,5	281	315
községek összesen	— 20,5	+ 3,6	282	318	36
Szolnok	+ 12,7	+ 5,4	277	308	31

Szembetűnő, hogy a népesség térbeli elhelyezkedését nem követte arányosan a lakásállomány növekedése. Községeinkben a lakáshelyzet nemcsak a megyei javulást előzi meg, hanem a községek országos átlagánál is kedvezőbb (1000 lakosra jutó növekedés országos községi átlaga 28). Ez abból következik, hogy egyrészt jelentős volt a népességcsökkenés, másrészt a lakások 50—60%-a községekben épült — zömében saját erőből, illetve állami kölcsön igénybevételével.

Az elmúlt évtizedben évről-évre egyre több család költözött új, kényelmes szép lakásba, az állami pénzügyi források jelentős hányadát városunkban használták fel, a lakáshelyzet mégsem javult olyan mértékben, mint a megye egyéb településein. A lakáshiány legfőbb gondja maradt a város vezetésének. Okait több tényezőre vezethetjük vissza. A város iparosodása, vonzása a népesség nagyarányú bevándorlását eredményezte. Az elmúlt évtizedben a népesség közel 30%-kal gyarapodott — dinamikusabban, mint bármely alföldi megyeszékhelyű város.

A lakásállomány kedvezőtlen összetétele, állaga és a rekonstrukcióból eredő nagy szanalási arány a nettó lakásszaporulatot kedvezőtlenül érintette. Az utóbbi tíz évben az épített lakásoknak közel húsz százalékát tette ki a megszűnések aránya. Nem sikerült megvalósítani azt a célkitűzést, hogy a magánlakásépítés alapvető formájává a társasház lakásépítést kell tenni.

A harmadik ötéves tervben a társasház építés aránya alig több, mint két %-ot képviselt az összlakásépítésen belül. A megfelelő anyagi erővel rendelkezők igénye általában a négyszintesnél magasabb lakásokra nem terjedt. Ez viszont ütközött azzal a törekvással, amely a városépítést a középmagas és a magas házak építésével kívánta előrevinni. Az igények alakulásában már az akkor kialakult lényeges költségdifferencia is szerepet játszott. Jogosan alakulhatott ki az a vélemény, hogy a középmagas házak építése, annak értékesítése még a fokozott lakásigények mellett is értékesítési gondot jelent. Erősen hatott még az a nézet, amely szerint az emberek lakásgondjainak megoldásáért a szocialista állam a felelős. Ez tükröződött a lakásépítés pénzügyi forrás szerinti összetételében, arányaiban. Amíg a megyében a lakások hetven százaléká magánérből, kölcsön támogatással épült, addig Szolnokon majdnem kétharmadát állami és szövetkezeti lakásként vehették birtokba. E kedvezőtlen arányhoz nagyon sok tényező hozzájárult. Kétségtelen, hogy a magánérből fokozottabb igénybevételét családiház építéssel nem lehetett növelni, építésre alkalmas telkek hiányában. Többszintes építésre sem volt olyan terület, ahol szanalási igények nem jelentkeztek volna. A szanaláshoz, közművesítéshez nem volt meg az a pénzügyi lehetőség, amely a magánérből telepszerű építéshez a megfelelő területet a szükséglet mértékéig — biztosította volna. Ezt csak fokozta az utóbbi években jelentkezett építőipari árak állandó emelkedése, a kisajátítási költségek növekedése, ami a város lakásépítésében nagy összegű teherként jelentkezett.

A IV. ötéves terv lakásépítési célkitűzései

A tervperiódus — egyebek mellett — arra is hivatott, hogy a lakásépítés az előző időszakhoz viszonyítva tovább koncentrálódjék a városba és a fejlesztésre szánt egyéb területekre. Több lakást kell felépíteni az állam és a lakosság nagyobb és arányosabb tehervállalása alapján. A tervidőszakban már az új lakáspolitikára gyakorolt hatást a lakásépítésre, elosztásra, lakáshelyzetünk alakulására. Számítani lehetett arra, hogy az igényeket a lakásügyi rendelkezések jobban szelektálják és a magánérből fokozottabb bevonására ösztönzik.

Ezek felismerése alapján — a tervidőszakra — 6885 lakás felépítését irányozta elő a Városi Tanács a IV. ötéves tervében. Az előirányzat az előző ötéves tervben felépítetténel 2500—3 ezerrel (67—70%-kal) több lakás felépítésével számol. Ezt a jelentős növekedést lényegében a magánlakás építés körében tervezik megvalósítani, hiszen a célcsoportos lakásépítés terve — az előző időszakhoz képest — 11%-kal magasabb. Ugyanakkor a tervezett összlakás építésnek mintegy 50%-át a lakosság anyagi erejével, továbbá a városban működő gazdálkodó szervek anyagi támogatásával kívánják megvalósítani.

A város lakásépítési terve kifejezi azt a központi célkitűzést, amely szerint a lakásépítési feladatok gazdaságos megoldása érdekében erőteljesen fokozni kell a tömegszerű, koncentrált lakásépítés arányát. A lakásépítési terv a Zagyva-parti lakótelep folytatásával (1024 lakás épül), a Kisgyepi lakótelep beindításával, a József A. úti lakótelep építésével valósul meg. A lakásépítés területi koncentrációja igen kedvező, mintegy 10%-a csupán az, amely nem telepszerűen fog megépülni. Az új lakásokat átlag 53 m² alapterülettel és 85%-át összkomfortosra tervezik. A terv

mintegy 60—70%-kal több lakás felépítését tartalmazza, mint az előző időszak teljesítménye volt. Joggal merülhet fel a kérdés, megalapozott-e ez az igény?

A kérdésre többoldalú vizsgálat alapján sem lehet egyértelmű választ adni. A lakásügyi rendelkezések néhány hatását — tendenciájában — már ismerjük. A beruházási egyensúly fenntartására hozott intézkedések minden bizonnyal — a lakásépítési tervek megvalósulását is jobban megalapozzák. Összetettsége miatt a lakásépítési célkitűzés — a megvalósulás szempontjából — ellentmondásokkal terhes. A fejlesztési cél eltérő elképzelések, érdekeltségek és a fizetőképes kereslet találkozásából valósulhat meg. A szándékok és a pénzügyi források összhangja nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a lakásfejlesztési cél városunkban megvalósuljon.

Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert városunkban a lakásviszonyok gyorsabb ütemű javulásához elsődlegesen szükséges a magánérő eddiginél szervezettebb és nagyobbarányú bevonása. A terv pénzügyi forrás szerinti összetétele ezt figyelembe veszi. A lakásépítési előirányzaton belül — a magánlakásépítésből — 1371 többszintes OTP beruházású lakást tartalmaz a terv. Ez a magánérőből épülő lakásoknak negyven—ötven százaléka, csaknem ötszöröse az előző tervidőszak teljesítményének. Városunkban is megkezdődött az új lakásépítő szövetkezeti forma térhódítása. Az elmúlt évben részükre 73 lakásra engedélyeztünk hitelt. Alakulóban vannak az újabb szövetkezetek is.

Az igények oldaláról a magánérő bevonásának nagyobb lehetőségei adóttak. Megítélhetjük abból, hogy a tanácsnál nyilvántartott lakásigények zömét bér- és tanácsi értékesítésű lakással nem lehet kielégíteni a tervidőszak végére sem. A magánlakásépítés keretében sem kisebbek az igények, kétszeres, háromszoros igényt tart nyilván az OTP is, mint amennyi lakást épített.

A teletszerű építéshez az új lakásügyi rendelkezések előnyt biztosítanak, s ha társasház és lakásépítő szövetkezetek részére a tervezett terület, közmű stb. biztosítva lesz — elfogadható árak mellett —, az értékesítésnek nem lehet akadálya. Figyelembe kell azonban venni, hogy a IV. ötéves tervben előirányzott lakásoknak mintegy 45%-át panelből, korszerű technológiával kívánjuk megépíteni. A házigyári kapacitás ehhez rendelkezésre áll, sőt egy része még le sincs kötve. A panelből épített lakások azonban még jóval drágábbak, mint a hagyományos, vagy mint a blokkos. Ehhez járul még, hogy a gyorsan növekvő beruházási kereslet és építő kapacitás-kínálat elszakad egymástól, s az árakat is növeli.

A múlt évben poligon panelből épült középmagas lakóház egy négyzetméterére jutó építési-szerelési munkák nettó költsége 5500—5800 Ft között alakult, szemben a blokkossal, amely 4300 forint volt. Még szembetűnőbb a különbség, ha a József Attila úti lakótelep programszinten kialakult egy négyzetméterre eső költségéhez viszonyítunk.

Az egyén éppúgy, mint a népgazdaság, nem költhet többet, mint amennyit a jövedelem keretei lehetővé tesznek. A hitelezés feltételei és mértéke kedvezőbb lett. De van egy olyan határ, amely felett a hiteligeny már nem teljesíthető.

A modern technológiára szükség van, enélkül városunkban sem nyerhetünk tömegesen lakást. De ki viselje a többletköltséget, a jelentkező igényekből mennyi a valóságos fizetőképes kereslet és megannyi kérdés, amely külön-külön is elemzésre érdemel. Gyakorlati tapasztalatok arra figyelmeztetnek, hogy a szabályozó rendszer önmagában nem képes megteremteni az igények és lehetőségek összhangját. A párt és tanácsi vezetés erőfeszítései mellett valamennyi érdekelt szerv összehangolt cselekvésére szükség van. Figyelembe kell vennünk — az eddigieknél jobban —, hogy anyagi lehetőségeink mai szintjén a lakásépítésnél is meghatározó a gazdaságosság. Ezt az elvet a várostervezésnél is figyelembe kellene venni, az eddigieknél jobban.

Keresnünk kellene azokat a megoldásokat, amelyek a jövő igényeit a jelen valóságával mértéktartóbban egyeztetik. (Olcsóbb megoldású tervek, lakótelep gazdaságosabb, olcsóbb beépítési módja stb.)

Lakásügyi rendelkezések néhány vonása, tapasztalata

A lakásépítés és elosztás eddigi rendszere széles körben vitatott volt, az egyenlőség és igazságosság szempontjából. Aránytalannak tartották a lakosság különböző rétegeinek a lakásépítésben való tehervállalását. A közelmúltban megjelent lakásügyi rendelkezések alapvetően a munka szerinti elosztás elvével és a központi szabályozással összhangban abból az alapelvből indulnak ki, hogy minden lakásigénylő anyagi teherbíró képességének megfelelően vállaljon részt a lakásépítés és fenntartás költségeiből — figyelembe véve a szociálpolitikai szempontokat is. A lakásépítés növelése céljából az állam a korábbi években is jelentős segítséget nyújtott, de abban a szociálpolitikai tényezők alig jutottak kifejezésre. A lakásépítő állami dotációt kapott — meghatározott feltételek mellett —, amely a szobák számától és az alkalmazott technológiától függően volt megállapítva. Kedvező visszhangot váltott ki a szociálpolitikai kedvezmények új rendszere, különösen a fiatal házaskor és többgyermekes családok körében. A kedvezmény alapja a gyermekek és eltartottak száma lett. A szociálpolitikai elvek kifejezésre jutnak abban, hogy bérlakás kiutalásakor — bár szükséges mindenkinek minimális összegű használatbavételi díjat fizetni — az anyagi hozzájárulást a gyermekek számától függően kell megállapítani. Lakásépítés, lakásvásárlás esetében e kedvezmény kiegészül építéspolitikai célokból. A múlt év második felében szerzett tapasztalatok igazolják a változás helyességét.

Megyénkben 226 többszintes lakás építésére, illetve vásárlásához lett engedélyezve hitel. Ebből 207 család részesült szociálpolitikai kedvezményben. Az elszámolt kedvezmény összege 12 millió forint. Megyei szinten egy lakásra vetítve 52 500,— Ft összegű állami támogatás jutott — magasabb, mint a korábbi építési dotáció, melyet lakásonként 38 000 forint összegben lehetett számítani. Ha ezt vesszük alapul és a régi átlagos dotációval hasonlítjuk össze, akkor a 226 lakás esetében az új rendszerű állami támogatás csak szociálpolitikai kedvezményben mintegy 3 millió forint összegű többletet jelentett az érintetteknek.

A jogszabályok alapján megkülönböztetett kedvezmény illeti meg a fiatal házasságokat, mert a kedvezményt két gyermekig meg lehet előlegezni, illetve kérelmük alapján biztosítása kötelező. Ezzel a lehetőséggel szinte kivétel nélkül élnek is a fiatalok. A 207 lakáshoz engedélyezett szociálpolitikai kedvezmény 43%-a megelőlegezéssel történt, 174 gyermek vállalása után. A kedvezmény a lakásépítés növelése mellett befolyásolja a társadalmi elvárásoknak megfelelően a népszaporulatot is.

Az állami támogatásnak elő kell segíteni — az eddigieknél jobban — a városok és kiemelt települések fejlesztését. Megyénkben is indokolt, mert éppen a városok lakásviszonyaiban nem volt olyan ütemű a fejlődés, mint a községekben — a 100 lakásra jutó lakosok mutatója szerint. Ezért a szociálpolitikai kedvezmény építési formák szerint differenciált. A támogatást csak többszintes építéshez lehet igénybe venni, családház építéshez nem. A támogatás a korszerűbb lakásépítési formák választására ösztönöz (társasház, lakásépítő szövetkezet).

A múlt évben városunkban 141 magánkezdeményezésű többszintes építkezésre lett engedélyezve hitel az előző évi 55 lakással szemben. Az újabb szabályozók hatását ebben már felismerhetjük. Összességében a szociálpolitikai kedvezmény családonként, építési formák szerint differenciált. Elősegíti a telepszerű építést és a népszaporulatot. Az elmúlt évben a hitelezési feltételekben is alapvető változásokat

eredményezett az új hitelezési politika. Jellemzője, hogy a kamatfeltételekkel, a kölcsön felső határával differenciáltan kívánja elősegíteni a lakásépítést — a IV. ötéves terv előirányzata szerint. A hitelezési irányelvek szerint a városok és kiemelt települések lakáshelyzetét kell elsődlegesen elősegíteni. A pénzügyi támogatás, a hitel feltételek ezért a többszintes építkezésnél a legkedvezőbbek. A kölcsön átlagát felemelték. Hatása már jelentkezett, egyrészt a többszintes építés iránti igényben, másrészt a kölcsön átlagnövekedésében. A múlt évben társasházépítésre engedélyezett kölcsönök átlaga 17 000 Ft-tal volt magasabb, mint az előző évben. Családiház építésénél a múlt év második felében 7000 Ft-tal volt magasabb, mint az előző évben. A családiházépítési kölcsön kamatfeltétele is kedvezőbb lett — bár az állami támogatás (dotáció) megszűnt — területfejlesztési célból.

A lakbérek rendszerének kidolgozásánál a kormány szem előtt tartotta azt, hogy a lakbérek emelését az életszínvonal politikával összhangban, annak emelésével együtt kell végrehajtani. Alapelvként mondja ki, hogy a lakbér legyen differenciált a lakások minőségétől, komfortfokozatától, településen belüli fekvésétől és felszereltségétől függően. A lakbéremelés fokozatos teherként jelentkezzen a családban.

Városunkban a felméréskor az IKV kezelésében 4628 bérlemény volt, s azok 89%-át érintette a lakbéremelés. A lakbéremelés — komfortfokozatuktól függően — 4119 családot — a családok mintegy 25%-át érintette városunkban. Nem emelték a lakbéreket 509 komfortnélküli és szükséglakásnál.

Városunkban mintegy 6—700 nyugdíjas bérlő nem fizet emelt lakbért, mert a lakbérhozzájárulást ők életük végéig megkapják. A kormányhatározat — a lakbéremelésnél — abból indult ki, hogy a lakbéréknek biztosítani kell az állami lakóházak folyamatos fenntartási—üzemeltetési, karbantartási költségeit. Közismert, hogy az állami kezelésben levő lakóépületek fenntartási szükséglete állami dotációval került teljesítésre. Szólnokon a lakóházak fenntartása mintegy 28 millió forint állami dotációt tértettek a III. ötéves terv időszakában.

A lakbéremelés városunkban mintegy 8 millió forint összegű többletbevételt fog jelenteni — a felmérés adataival számítva. Évente azonban 3—400 bérlakással gyarapodik az állami kezelésben lévő lakások száma. A korszerűbb, felszereltebb lakások üzemeltetése a fenntartási költségeket is növeli. A felújítások elmaradása az üzemeltetési költségek növekedése miatt — a feltételezéseknek megfelelően — az első években nem lesz elegendő a többletbevétel fenntartásához. Az IKV 1971-re tervezett lakbérbevétele 9,4 millió, a lakóházak fenntartására előirányzott összeg 18 millió forint volt. Ez mutatja, hogy jelentős összegű állami térítésre lesz szükség városunkban is. A lakbérbevételt csökkenti, az állami dotációt növeli, hogy a jövőben a lakások belső felújítási költségei a bérlőt és a bérbeadót — meghatározott esetekben — egyenlő arányban terhelik. A lakásügyi rendelkezések irányelveként szabták meg, hogy lényegesen nagyobb érdekeltséget kell teremteni az önkéntes lakáscserére, mert ez a lakásalap relatív növelésének egyik eszköze lehet. A lakásforgalom fejlesztésére hozott rendelkezések már az elmúlt évben éreztették hatásukat. Szólnokon a szövetkezeti lakások cseréje megduplázódott.

A lakásigények megújítása után a tanácsnál most is közel háromezer bér- és tanácsi értékesítésű lakásigényt tartanak nyilván, kevesebbet ugyan, mint az előző években. A szabályozók hatására az igények szelektálódtak. Bizonyítja az is, hogy 1970-ben a lakásigénylők 77%-a, a megújítás után 40—45%-a kért bérlakást. A tanácsnál jelentkező igények 60—65%-a tanácsi értékesítésű lakást kér, hiszen az ártámogatás, a szociálpolitikai kedvezmény és a hitelfeltételek (nemkülönben a lakbérek) miatt ez a lakásépítési forma a legkedvezőbb. A lakásigények tovább szelektálódnak, mert a IV. 5 éves tervben 2018 állami, bér- és tanácsi értékesítésű lakás épül, amiből az igényeket nem lehet kielégíteni. A tanácsi értékesítésű lakásigény

csaknem háromszorosa annak, mint amennyi lakás a középtávú tervidőszakban felépül. Az igényeknek kétharmadát társasház, vagy más lakásépítési formában lehet kielégíteni. Emiatt is fokozni kell a magánlakás építést Szolnokon.

A lakásügyi határozatok eddigi tapasztalatai azok realizálását igazolják. Megvalósul az alapvető cél: a társadalmi egyenlőség, igazságosabb tehervállalás.

A lakásépítés állami támogatásának új rendszere, szabályozói a kereslet a magánlakásépítés növelésére, a többszintes építkezésre ösztönöznek. Ezt a szociálpolitikai kedvezményen túl, a pénzügyi támogatás mértéke, az új hitelezési feltételek is biztosítják. Lakásgondjaink azonban csak az egész társadalom összefogásával lehetnek kisebbek.

Tóth Lajos

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Elek Lajos osztályvezető-helyettes, MTVB műv. osztály (Szolnok); Dr. Gál István tud. kutató (Budapest); Kozák Károly régész, az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa (Budapest); Makula Márta közgazdász, a Közp. Statisztikai Hivatal Szolnok megyei Igazgatósága munkatársa (Szolnok); Selmeczi László megyei múzeumigazgató-helyettes (Szolnok); Sugár István levéltáros (Eger) és Tóth Lajos közgazdász, az OTP munkatársa (Szolnok).

NÉPISKOLAI OKTATÁS SZOLNOK MEGYÉBEN 1771/72-BEN

A Jászkunság 1970. évi 4. számában, a Szolnok megyei népiskolai oktatás XVIII. század közepi történetéről festettünk körképet 1746-beli adatok alapján. Tanulmányunkban akkor ígéretet tettünk, hogy a XVIII. századi helyzetet más időmetszetben is bonckés alá vesszük és olvasóink elé tárjuk.

Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék járási szolgabírái — a Helytartótanács rendeletére — 1771-ben és 1772-ben összeírták a működési területük-höz tartozó helységek népiskolai tanítóit, jövedelmeikkel és az iskolába járó gyermekek számával, valamint a tananyag jellemzésével egyetemben. Az egri levéltárban gondosan megőrzött okmányok alapján e korszak rendkívül fontos népiskolai oktatási kérdéseiben meglehetősen tárgyilagossággal eligazodhatunk.

Az akkori Szolnok megye 38 helysége közül 33 szerepel az egyik, a másik vagy éppen mindkét összeírás kimutatásában. Öt helység (*Fegyvernek, Szajol, Szelevény, Tiszasüly és Tószeg*) adatait egyetlen esetben sem vették számba. Ebből joggal következtethetünk arra, hogy a falvakban 1771/72-ben nem volt tanító, nem volt népiskolai oktatás. Ez tehát annyit jelent, hogy a megye helységeinek 13⁰/₀-ában nem beszélhetünk a legprimitívebb elemi iskolai tanításról sem.

A iskolák működésében, az oktatás anyagában és természetesen a tanítók helyzetében éles különbségek mutatkoznak aszerint, hogy — az egri, illetve a váci püspök fennhatósága alatt — katolikus vagy éppen kálvinista kézben működtek.

Katolikus népiskolák működtek a következő helységeekben: *Alattyán, Cibakháza, Csépa, Kótelek, Nagyiván, Nagykőrű, Szentivány, Tiszabő, Tiszapüspöki, Tiszavárkony, Törökszentmiklós és Szolnok.*

A kálvinisták kezében: *Déaványán, Mezőtúron, Nagyréven, Tiszaabádon, Tisza-burán, Tiszaderzsén, Tiszaföldváron, Tiszafüreden, Tiszaigaron, Tiszainokán, Tiszakürtön, Tisaroffon, Tisasason, Tiszaszentimrén, Tiszaszőlősen és Vezenyben* volt iskola.

Törökszentmiklóson mind a katolikusok, mind a kálvinisták tartottak fenn maguknak népiskolát. *Tiszaszalókon* pedig, ahol 1771-ben csak a kálvinistáknak volt iskolájuk, a következő esztendőben már a katolikusok is felállították a magukét. Viszont a *Tiszaföldváron* működő kálvinista népiskolát 1772-ben már katolikus váltotta fel, illetve csak ezt találta működésben az összeíró járási szolgabíró. Valószínűnek látszik, hogy a protestánsok iskolája átmenetileg szünetelt.

Szolnok városban is két elemi iskoláról tudunk ebben az időben. Az egyik az ún. „magyar iskola”, az összeírás szerint félreérthetetlenül katolikus volt. Viszont a másíkról, az ún. „német iskoláról” nem tett az összeíró szolgabíró idevágó megjegyzést.*

Az iskolába járó gyermekek száma 1771/72-ben összevetve az 1746. évi idevágó adatokkal, nem sok különbséget mutat. *Negyedszázad múltán is meglehetősen kiegyensúlyozatlan a gyermekek beiskolázása, és lényeges fejlődésről nem beszélhetünk.*

* Szolnoknak abban az időben csak katolikus lakossága volt. (Szerk.)

Néhány helységben 25—26 esztendő múltán is ugyanannyi, vagy közel azonos számú gyermek járt iskolába. Ez volt a helyzet a kötélki, szentiványi katolikusoknál, és a tiszzaabádi, tiszaszalóki, tiszaszentimrei kálvinista iskolákban. Sőt olyan rendhagyó faluról is tudunk: Tiszaderzsről, ahol negyedszázad múltán a lakosság számára gyarapodása ellenére is, az 1746-beli 31-ről 1771-ben 12-re esett vissza a tanulók gyerekek száma!

Amíg a katolikus Nagyivánon megkétszereződött a tanulók száma, addig az ugyancsak katolikus tiszaoársiben a felére csökkent. A nagykörűiben 46,6%-kal, a tiszabőiben pedig 30,7%-kal apadt az iskolába járó gyermekek száma!

Ilyen jelenséggel — bár lényegesen kisebb mértékben — találkozunk a kálvinista népiskolákban is. Amíg például 1771-ről 1772-re Tiszzaabádon felére, Tiszaburán pedig már 40%-ra csökkent a beiskolázottak száma, addig Tiszakürtön 25, Tiszaszentimrén 35, Tiszafüreden 50, Tiszaroffon 101%-os a tanulók gyarapodásának mértéke.

A jelek szerint tehát a kálvinista népiskolákban a gyermekek beiskolázása erőteljesebben gyarapodott, mint a katolikusokéban, de mindkettőben alulmaradt a megkívántnál. De ellentétes jelenség sem ritka. Így Tiszaderzsen már 1747-ben 400 kálvinistánál többet vettek számba, mégis 1771/72-re csupán 12—12 gyermek járt az elemi iskolába. Elgondolkoztató az is, hogy a mintegy 500 kálvinista lelket számláló Tiszaoársön sem 1771-ben, sem 1772-ben nem talált a szolgabíró kálvinista népiskolát. Törökszentmiklóson pedig ahol mintegy 2700 kálvinista élt, a vizsgált két évben csupán 118, illetve 121 gyermek járt iskolába.

A helytartótanácsi rendeletre tevékenykedő szolgabírák azzal indokolják általában a tanulók alacsony számát, hogy a szülők a munkába — elsősorban állatok őrzésére — vonják el gyermekeiket az iskolai oktatástól. Így azok vagy el sem kezdi az írás, olvasás és számolás megtanulását, vagy előbb-utóbb abbahagyják azt.

Említésre méltó, hogy Tiszaszalókon a katolikus népiskolában a vármegyei hatóság attól remélt javulást, ha az iskola a tanító lakásától külön választatna, — ugyanis ebben a korban igen sok katolikus elemi iskola még a tanító lakószobájában működött.

Nagymértékben rontotta a katolikus gyermekek beiskolázását az a körülmény is, hogy az egri püspök szigorúan megtiltotta híveinek a kálvinisták iskoláinak látogatását. Így például 1767-ben eltiltották, hogy Tiszaszalókon és Abádon „a katolikus gyermekek a nem katolikus elemi iskolát látogathassák, sőt abban buzgóságot nyerjenek. Ezekben a tiszamenti, — zömében kálvinista helységekben — lakó híveit gróf Eszterházy Károly egri püspök inkább akarta tanulatlanok tudni, mintsem, hogy az írás—olvasást és a számolást kálvinista iskolamesterektől sajátítsák el!

Viszont példamutatóan viselkedtek a tiszavárkonyi protestánsok, akiknek 1771/72-ben nem volt a faluban iskolájuk. Mind a kálvinisták, mind a luteránusok minden aggodalom nélkül küldték gyermekeiket a katolikus tanító keze alá.

Az iskolából inkább a fiúk maradtak el, mint a lányok, mivel őket szüleik jobban tudták használni a munkában. Ez kitűnik abból is, hogy amíg a tiszabői népiskolát 1771-ben 26 vegyesnemű gyermek látogatta, addig a következő évben már csupán 8 leányka tanult ott. A tiszaburai kálvinista elemi iskolába 1771-ben még 40 fiú és leány járt vegyesen, 1772-ben azonban már csak 16 kislányt találtak ott.

A Helytartótanács is felfigyelt erre a körülményre és 1786/87/88-ban a következő utasítást adta a Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék hatóságának:

„... Minthogy tapasztalt dolog az, hogy több Helységekben a tanulásra alkalmas Gyermekek az Oskoláktul el vonattatnak, és a magok kárával a Marhák

örizetére fordítottak, mellyel is az oktatásnak előmenetele tsekkenik. Azért az Vármegyéknek, ... újonnan keményen meghagyatik, hogy vigyázó szemmel legyen, hogy minden helységben egy közönséges, vagy a Localitásra és a különbféle Marhákra való nézve több Pásztorok is legyenek. Azon helységek előljárói pedig Kik ezen felségek rendelkezésnek értelméhez képest ezt el mulattnák, mértékletes Pénzbeli fizetésekkel büntetessenek meg, és az illető Pénz, Oskola könyvekre a szegényebb gyermekek számára fordíttasson..."

Természetesen ez és az ilyesféle utasítások nem segítettek a bajon és semmi-vel sem javítottak a beiskolázás komoly problémáján. Hosszú ideig még minden maradt a régiiben.

A tanítás tartalma

A vármegyei összeírások érdekes adatokról tanúskodnak.

A katolikus iskolákban az 1771. évi leltári forrásanyag szerint az írás, olvasás és a hittan elemei képezték általában a tananyagot. Tehát az 1746-os helyzethez viszonyítva itt sem fedezhető fel a javulásnak jóformán semmi nyoma. A szolgabíró csupán egyetlen helyen, Alattyánban jegyezte fel, hogy a tanító még „declinatio”-t is tanít.

A szolnoki 1746. évi, korábbi helyzetet nem ismerjük, de mindenképpen érdekes, hogy 1771/72-ben a „magyar oskola” tanítója: Kuczora Gáspár, az írás és olvasás mellett még „a latin és magyar nyelv elemeinek kezdetei”-t is oktatta, s hogy a „német oskolá”-ban is tanították a magyar és latin írás—olvasást!

A kálvinista népiskolákban 1771/72-re — az előbbi tanulmányban már ismertetett 25—26 esztendővel korábbi helyzethez képest — tovább emelkedett az oktatás színvonala, kivált a városokban.

Mezőtúron, Tiszaszőlősen, Tiszafüreden és Törökszentmiklóson 1771-ben a kálvinista „rektor”, ahogy a tanítót nevezték, már számtant is tanított, sőt a képzet-ebb fűdéri mester már bizonyos történelmi ismeretekkel is foglalkozott. Tiszaroffon pedig valamelyes latin nyelvi oktatás is folyt.

A mezőtúri, dévaványai és a törökszentmiklósi helyzettel, jelentőségüknél fogva, külön kiemelten is kell foglalkoznunk, mivel — láthatóan — e három helyen állott a vizsgált két év alatt a legmagasabb szinten a népiskolai oktatás Szolnok megyében.

Mezőtúron — az 1771. évi összeírás tanúbizonysága szerint — az íráson, olvasáson, és hittanon túl, a nagyobbak már egészen a „logikai osztályig” is oktatást nyerhettek. 1772-ben arról vall a még pontosabban felvett jelentés, hogy a tantárgyak között volt található a *számtan, földrajz, logika, poetika, a conjugatio, comparatio és a declinatio* is, sőt még a római régiségekről is hallottak egyet s mást az iskolába járó nagyobb gyermekek.

A dévaványai kálvinista népiskolába sem volt megvetendő a helyzet ezen a téren, mert az írást és olvasást jól elsajátítottaknak módjukban állott a *declinatio, comparatio és conjugatio* mellett már a középiskolai jellegű *grammatikát* és *syntaxist* is tanulniok.

Törökszentmiklóson is kimagasló volt a helyzet, bár itt a syntaxisnak nem találjuk a nyomát a tantárgyak sorában.

Akiken a tanítás terhe nyugodott

Míg 1746-ban működtek női tanerők, addig az 1771/72-es összeírásban hiába keressük őket. Pedig említésre méltó, hogy néhány évvel korábban, az egri püspöki egyházmegyében 1767-ben lezajlott ún. canonica visitatio során olyan utasításokat

kaptak a plébánosok, hogy munkálkodjanak azon, hogy a koedukáció mielőbb megszűnjék, s a leánykák a fiútól különválasztottan, lehetőség szerint nők által taníttassanak, ha erre a hivatalra alkalmas személyt sikerül találniok. Erre azonban — láthatóan — nem került sor.

A tanerők esetében a helyzet annyira javult, hogy az összeírás mindössze Csépan mutatott ki olyan katolikus népiskolai tanítót, aki egyben harangozó feladatot is ellátott. A katolikus tanítók általában a kántori munkakört is betöltötték. E tevékenységért természetesen jelentékenyebb különjövédelmet húztak. Az ún. kántortanítói állás egyébként igen sok helyen egészen a felszabadulásig, illetve az iskolák államosításáig fennmaradt.

A kálvinista tanítók — akiket általában „rektor”-nak emlegetnek e kor levéltári forrásanyagai — az említett három városban kétségtelenül képzetebbek voltak. *A mezőtúri iskolában megjelent a korábbi egyetlen tanerő mellett a segédtanító is.* 1771/72-ben Kiss Imre vezető tanító társaságában találjuk, mint „subalternus”-t Boross Istvánt. Az 1772-es összeírásban pedig már az igazgató-tanító mellett (Újváry Benjámin, aki igazgat), másodtanítóként továbbra is Boross István szerepel, de rajta kívül még öt segédtanítót, vagy talán helyesebben: tanítósegédet sorol fel a szolgabíró: Kaposi Gábort, Kemperes Pált, Kiss Lászlót, Szőlős Istvánt és Vizinyi Györgyöt. Ezeket az igazgató oktatja ki mesterségükre, hogy szükség esetében a segítségére legyenek. Ennek megfelelően tehát csekélyke fizetésüket is tőle kapják.

Miből éltek a tanítók?

A tandíjak és a tanítói jövedelmek kérdésének a vizsgálata is tanulságos képet mutat 1771/72-ben. Általában három lehetőséggel találkozunk.

Már csak néhány helységben képezi a katolikus tanító egyetlen jövedelmét a növendékektől kapott tandíj. Ilyen helyzet volt még 1771-ben is Tiszainokán és 1772-ben Szentiványon. Öt növendékenként 51, emitt csupán 30 krajcár járt egy tanuló után.

2. *Másutt a tanítót a helység maga fizette és a tanulók nem fizettek mesterüknek semmit.* A katolikusoknál ilyen esettel találkozunk Csépan (20 forint), Cibakházán (10 forint), Tiszapüspökiben (12 forint), Törökszentmiklóson (12 forint és 12 pozsonyi mérő búza), Nagykörűben (6 forint), valamint Tiszabón (ahol a püspök utasítására 8 forintot fizetett a község a gyermekek tanítójának. Nagyivánon a tanítói javadalom 12 forint készpénzt, 12 pozsonyi mérő búzát és 30 font marhahúst jelentett. Alattyanban a tanítói fizetség csupán 3 pozsonyi mérő búza volt. (1 pozsonyi mérő = 62,4984 liter — 1 font = 56 deka.)

A kálvinistáknál ez a tanítói fizetésmód csak Mezőtúron és Törökszentmiklóson volt szokásban. Az előbbi esetben 1772-ben az igazgató-tanítónak már 86 forint 42 krajcárból állott a fizetése. Boross másodtanító pedig 34 forintot az „egyházi alap”-ból kapott.

3. A legáltalánosabban elterjedt szokás szerint *a tanító jövedelme a helység által adott „konvenció”-ból és bizonyos természetbeni járandóság állt, valamint a tanítványoktól szedett pénz-, vagy terménybeli tandíjból.*

E kettős járandóság katolikus iskoláknál csupán néhány helyen (Szolnok, Tiszaszalók) volt elterjedve. Kötetlenül pedig úgy oldották meg a tanító fizetését, hogy a fiúktól kapott 51, a lányoktól szedett 30 krajcárt a község még növendékenként 51 krajcárral toldotta meg.

Érdekesként ismertetjük a szolnoki „magyar és német iskola” tanítóinak évi jövedelmét. A tanítványok nemükre való tekintet nélkül, 30 krajcárt fizettek. A város által adott tanítói konvenció pedig 15 forint készpénzből, 10 pozsonyi mérő

búzából, 5 pozsonyi mérő árpából, 1 sertésből, 2—2 pár csizmából és nadrágból, 4 „media” vajból, 50 kilogramm marhahúsból és 12 font világításra szolgáló fagygyúból állott.

A kálvinisták iskoláiban a tandíj rendkívül változatos volt. Például Tiszaszalókon csak 30, de Tiszavárkonyban már 75 krajcár. A legtöbb helyen azonban $\frac{1}{2}$ —1 pozsonyi mérő búzával, vagy árpával fizették meg a szülők gyermekeik tanítását a rektornak. Például Tiszaszentimrén, Tiszaabádon 1—1 pozsonyi mérő árpa, Tiszaszőlősen, Vezsenyben $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő árpa, Tiszaigaron $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő árpa és búza volt a tanulók tandíja.

Ebben a kategóriában a községtől eredő tanítói jövedelem is igen változatos képet mutat. Példaként néhány eset jól illusztrálja a helyzetet.

A tiszaroffi kálvinista tanító, Szilágyi Bálint uram, 1771-ben a községtől 30 magyar forint készpénzbeli fizetést húzott, amelyhez még 12 pozsonyi mérő búza járult, s a tanulók fejenként $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő árpával fizették meg a népiskolai oktatást. A következő esztendőben, 1772-ben alkalmazott Hegyi János már 36 rénesi forintot kapott a község pénztárából, 12,5—12,5 pozsonyi mérő búzával és árpával, 1 mázsa sóval és 1 öl tűzifával kiegészítve. De a tanulóktól ő is az elődje idejében megszabott tandíjat szedte.

Mezőtúron Kiss Imre rektornak 1771-ben 100 forint készpénzt adott a város. A tanulóktól fejenként $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő búzát és árpát kapott tandíj fejében. A következő évben, 1772-ben utóda, Újváry Benjámín, már 86 forint készpénzfizetéssel beérte.

A tanítók fizetése, illetve járandósága a községgel való szabad egyezkedésen alapult. De egy-egy tanítóval is évente újból és újból megállapodást kötött a helység. Tiszavárkonyban például a kálvinista tanító 1771/72-ben Szabó Mihály volt, de amíg 1771-ben a községtől adott 5 pozsonyi mérő őszi és 2,5 mérő tavaszi vetéssel beérte, addig 1772-ben már 10 pozsonyi mérő őszi és 5 mérő tavaszi vetésben állapodtak meg. Sőt, amíg korábban 75 krajcár tandíjat szedhetett növendékei*ől, addig 1772-ben ezt is felemelte 23 dénárra s 1 pozsonyi mérő búzára.

Jól mutatja az egyénileg is megállapított tandíj összegét, ha összevetjük a dévaványai és a törökszentmiklósi helyzetet.

	Törökszentmiklós	Dévaványa
„elementariae”, azaz kezdők	12 krajcár	17 krajcár
„lectore et col ectore”	34 krajcár	18, ill. 24 krajcár
declinisták	50 krajcár	51 krajcár
comparatisták	1 forint	1 forint 8 krajcár
conjugisták	1 forint 8 krajcár	1 forint 8 krajcár
grammatisták	1 forint 25 krajcár	1 forint 25 krajcár
syntaxisták	—	1 forint 42 krajcár

Tanulmányunkat azzal a megállapítással zárhatjuk, hogy *jelentékenyen hozzájárult e korszak kedvezőtlen népiskolai helyzetéhez az a körülmény is, hogy a tanítók rendkívül gyakran változtatták munkahelyüket, s egyre újabb és újabb helységben próbáltak szerencsét.*

Az 1771/72. évi vármegyei összeírásokból kitűnően 28 iskoláról állapítható meg, hogy névszerint ki volt a tanítója. Kitűnik, hogy a 28 tanító közül csak 13 maradt a helyén egyik évről a másikra. Ez tehát annyit jelent, hogy a tanerők 53,6%-a 1771-ről 1772-re elhagyta munkahelyét. Ennek rendkívül kedvezőtlen hatása is hozzájárult, hogy még a XVIII. század harmadik harmadában lezajlott iskolareformok korában sem alakult ki kedvező helyzet a népiskolai oktatásban.

Sugár István

Könyvtár és művelődés

Örömmel vettük kezünkbe ez év elején a jászberényiek újabb kiadványát, amely Könyvtár és Művelődés címmel a Jászberényi Járási-Városi Könyvtár értesítő-jeként látott napvilágot. Egyre nagyobb elismeréssel kell szólnunk a jászberényi, főleg közművelődés területén dolgozó értelmiségiek munkásságáról. Egymásután jelentetik meg szűkebb hazájuk, a Jászság múltjáról, jelenéről hírt adó kiadványokat. S amikor e termékenység hátterét kezdjük kutatni, a tehetséges emberek jelenléte mellett megtaláljuk a sikerek másik forrását, az összefogást, a segítő szándékot és tettet.

Így van ez Arató Antal fiatal könyvtár-igazgató szerkesztésében megjelent könyvtári Értesítő esetében is. Az előszót Bojti János, a városi tanács elnöke és Nánási Károly, a járási hivatal elnökhelyettese írták.

Jóleső egyetértéssel csatlakozunk ahhoz a gondolathoz, hogy a könyvtárat a város, a járás információs központjának, műhelyének s e tevékenység társadalmi fórumának tekintik. Biztosra vesszük, hogy jó úton járnak, ha ebben az irányban fejlesztik, segítik a könyvtár társadalmi funkcióját.

Az értesítő munkatársai között örömmel látjuk a könyvtárosok mellett a pártbizottság munkatársát, a járásbíróság tanácsvezető bíróját, a népművelési felügyelőt, a művelődésügyi osztály vezetőjét, az iskola igazgatót, a pedagógust, a tanítóképző intézet munkatársát, a művelődési központ, a múzeum igazgatóját. Ahol ennyien összefognak, ott kétségtelenül lesz miről írni a jövőben is, lesz miről számot adni. Azt már tudjuk, hogy ez az alkotó együttműködés nemcsak a kiadvány szerkesztésekor, hanem a napi munka során is megtalálható.

Nem vállalkozhatunk arra, hogy a 326 oldal terjedelmű és 17 tanulmányt magában foglaló művet részletesen ismertessük. Mindössze csak kiemelhetünk néhány szélesebb körben is érdeklődésre számottartó írást. Igen szemléletesen, a járás kulturális helyzetét is tükrözően kapunk hírt a könyvtárak körülményeiről a harmadik ötéves terv időszakában. Figyelemre méltó empirikus kutatásra alapozott, marxista elemzést olvashatunk a jászberényi munkásság helyzetéről és műveltségi állapotáról.

A megszokottól eltérő elemzést olvashatunk a könyvtári olvasók munkahely szerinti megoszlásáról, valamint a tanyai lakosság könyvvel való ellátottságáról. A könyvtárközi kölcsönzés, az ifjúsági könyvtárba beíratkozó új olvasók kor szerinti megoszlása, az ifjúság olvasóvá neveléséhez összeállított bibliográfia egyaránt arról győz meg bennünket, hogy a jászberényi könyvtárosok a statisztikát, a felméréseket nagy egyszerűséggel vallatják saját tevékenységük fejlesztése, végsősoron az olvasók érdekében.

Az előjáróban említett összefogás nemcsak a szerzők tekintetében, hanem a tartalomban is jelentkezik. A könyvtár értesítőjében a tudományos ismeretterjesztésről

gondosan áttekintett ismertetőt, az ex-librisről a műfajt szerető szerző tollából szakavatott írást olvashatunk és nagyszerű ex libriseket láthatunk.

A helytörténeti kutatómunka a Jászságról megjelent válogatott munkák jegyzéke, a honismereti adatgyűjtés módszerei és lehetőségei című anyagok értékes betekintést adnak a műhelymunkákban, s a Jászsággal foglalkozó kutatóknak pedig értékes forrásmunkák.

A táj két — színpadon is bemutatott — népijátékát, a bandázást és a pendzsomot is megismerhetjük, a közölt szövegek és dalok alapján.

Gecse Árpád a közéletiségben is cselekvő festőművész kiállításának megnyitására elhangzott beszéd közlésén túl igen értékes bibliográfiát közölnek Gecse Árpád munkásságáról.

A járási-városi könyvtárban található időszakos kiadványok jegyzéke, valamint cikkek és tanulmányok a jászsági könyvtárakról bibliográfiával zárul megyénk dícséretes összefogása eredményeként közreadott könyvtári—művelődési értesítője.

Elek Lajos

MŰEMLEKEK SZOLNOK MEGYÉBEN *

VII.

A jánoshidai rk. templom (volt premontrei prépostság) feltárása

Az elmúlt évtizedben több olyan kolostorfeltárást végeztek, amelyek értékes adatokkal gazdagították Árpád-kori építészetünkkel kapcsolatos ismereteinket.¹ Ezek közül az egyik a középkori műemlékekben szegény Szolnok megyében levő jánoshidai rk. templom, volt premontrei prépostság. A templom kutatására az 1971-ben meginduló helyreállítással kapcsolatban került sor, az előző évben felfedezett románkori részletek (déli kapu) nyomán. A helyreállítási munkák költségeit a jánoshidai rk. plébánia és az Országos Műemléki Felügyelőség biztosította. 1971-ben elvégezték a tetőszerkezet kijavítását és a födémcserejét, valamint a kutatás nagyobb részét. A külső és belső homlokzathelyreállításra a következő években kerül sor.

Története: A premontreiek katalógusaiban leírt filiációs kapcsolatokról és későbbi okmányokból levont következtetések alapján a prépostság alapítását 1186 tájára, III. Béla idejére határozták meg. A prépostság alapítóját nem ismerjük. Feltehetően Váradhegyfokról, az első magyar premontrei prépostságból telepítették ide az első szerzeteseket, amelyre az említett katalógusok adatai utalnak. A prépostságot Keresztelő Szent János tiszteletére szentelték. Ez ugyancsak utal a váradhegyfoki telepítésre. A magyarországi premontrei prépostságok közül csak Jászónak és Zsámbéknak hasonló a védőszentje, s mindkét helyet Váradhegyfok népesítette be.² Váradhegyfokot az anyamonostor, Premontró telepítette, ahol az alapításkor már állt egy Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom.³ A rendi hagyomány tisztelete lehetett az egyik oka annak, hogy az első magyar premontrei prépostság az általa legkorábban telepített prépostságokat Keresztelő Szent János tiszteletére szentelte fel. Másik oka talán a térítőtevékenység kihangsúlyozása lehetett. Jánoshida a jászok által lakott terület központjának, Jászberénynek közelében helyezkedett el, a Zagyva fontos átkelőhelye, hídja mellett. (Itt vezetett át a Hatvanból Szolnok felé tartó főútvonal.) A premontreiek korai történetében sok hasonló esettel találkozunk. Kolostoraikat utak keresztesítésében, régi vallások, népcsoportok fő helyeinek közelében építették fel, s onnan indították el térítő munkájukat (Harlung-hegy, Brandenburg mellett; itt voltak a rend fejedelmek és főpapok sírjai).⁴ Jászó esetében — a helynév alapján — ugyancsak számolhatunk jáász népcsoporttal**, amely a XII. század közepe táján még régi vallását nem hagyta

* 1972-ben 100 éves a magyar műemlékvédelem. Ezért — felújítva folyóiratunk régebbi sorozatát — adjuk közre a megye legértékesebb műemlékéről szóló tanulmányt. (Szerk.)

** Kérdésesnek tartjuk a szerző hipotézisét a 12. sz. vége 13. sz. elejére vonatkozólag. Nem jáász népcsoport, hanem Jánoshida környékén besenyő népcsoport térítése lehetett a feladatuk. S csak a tatárjárás után, az akkor betelepült jáászok közt folytatódhatott térítési munkájuk. (Szerk.)

el. Bár okleveles adataink nincsenek, a fentiek alapján számolhatunk azzal, hogy a jászok térítésében és a magyar egyház életébe való beilleszkedésében fontos szerep jutott a XII—XIII. században a jánoshidai és a jászói premontrei prépostságoknak.

A XIV—XVI. században a rend hanyatlásnak indul hazánkban is. Kolostoraik elnéptelenednek, birtokaikat eladományozzák, vagy erőszakkal elfoglalják, feldúlják. János király a prépostság birtokait 1535-ben felerészben Pásztóy Miklósnak adományozta (Jánoshida, Alattyán, Tiszajenő, Tóalmás falvak és Tótkér, Mizse, Szászberek, Abony puszták). A török hódoltság után ezeket a birtokokat a Prónay, Orczy, Récsey családok és a jászberényi, valamint a félegyházi kunok foglalták el.⁵

1688-ban a prépostság birtokait az aszódi prépostság birtokaival egyesítették és Meyners Kázmér strachovi premontrei kanonoknak, lőcsei plébánosnak adományozták.⁶ Halála után, 1693-ban Pfindler Miksa zabrdovici apát nyerte el a jánoshidai prépostságot. Ő építette át jelenleg álló formájára a prépostsági, plébánia-templomot. 1786-ban II. József rendelete megszüntette hazánkban a premontrei rendet is. 1802-ben azonban I. Ferenc visszaállította a rendet. Jánoshidát ekkor a csornai prépostsághoz csatolták. Kötelezték a rendet, hogy a prépostsági birtokok jövedelméből tartsák fenn a jánoshidai plébániát és segíeyezték a szombathelyi és a keszthelyi gimnáziumokat.⁷

A templom leírása: Az egyhajós, két oldalán egy-egy szimmetrikus elhelyezésű kápolnával bővített templomot a nyugati homlokzat fölé emelkedő torony teszi hangsúlyossá. A homlokzat síkjából kissé előreálló torony alsó részén helyezkedik el a templom főbejárata, amely fölött a templomot újjáépítettő prépost gazdagon

1. kép

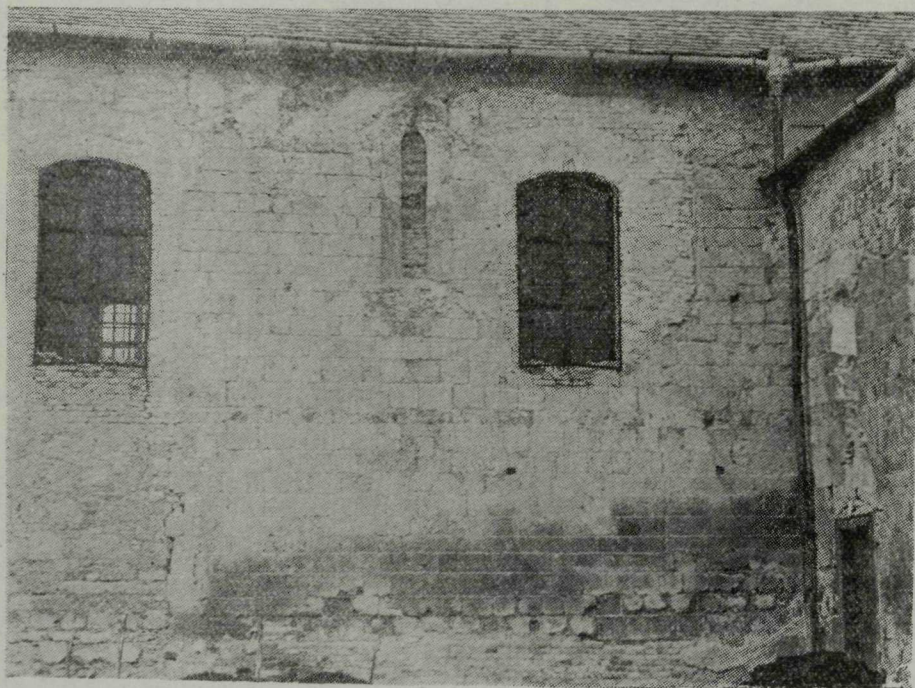

2. kép

faragott, barokk ízlésű címere és a prépostság címere látható (1—2. kép). A középkori eredetű kápolnák a sokszög öt oldalával, a barokk főszentély szegmentívvel

záródik. A déli kápolna mögött találjuk a sekrestyét, amely később épült a barokk főszentélynél, teteje részben fedi annak délnyugati ablakát. A hajó és a főszentély két-két egymással szemben lévő, szegmentívvel záródó, vakolt keretelésű ablakon keresztül kapja megvilágítását. Az oldalkápolnák teljes szélességükkel, magasan záródó, félkör alakú hevederívvel kapcsolódnak a hajó teréhez. Hasonló hevederívek vannak a kápolnák szentélyzáródásai előtt is. A kápolnák és a főszentély boltozott. Az utóbbi boltozatát freskók díszítik. A hajót síkmennyezet fedi. A hajó nyugati végén két oszlopon és faloszlopon nyugvó karzat helyezkedik el. Itt találjuk az orgonát.

Falkutatás. A hajó déli falán a vakolat leverése után láthatóvá vált a szépen faragott és gondosan rakott kváderkövekből épített románkori fal. A kváderkövek kékesszürke színű bazalttufából készültek. A falazáshoz mészdús habarcsot használtak, s a falfelületet vékony mésztejjel fedték, amelynek csekély nyomai helyenként még megfigyelhetők. A déli kápolnától 8 m-re a románkori falazat végetér nyugat felé, s vegyes falazattal folytatódik. A vegyes falazatban több másodlagosan beépített faragott kő mutatkozott. A románkori fal felső részében két keskeny, magas, félköríves záródású, elfalazott románkori ablak került elő. Ezek közül a nyugat felé eső teljesen ép, a keleti irányba esőnek azonban felét elbontották a

3. kép

barokk kori ablak készítésekor (3. kép). Az ablakok és a jelenlegi járószint között egy lefaragott — a kváderköveknél alacsonyabb — párkányrészlet figyelhetünk meg, amely tovább vezet a déli kápolna nyugati oldalán és még átfordul a déli oldalra. A lefaragott párkány alatti két sor kváderkősorban három lefaragott konzolt találtunk. A konzolok felső szélén megfigyelhető az eredeti megmunkálás. Ennek alsó vonalában helyezkedett el egykor a gerincszellemen gerenda, melyen a hajó déli oldala mellett lévő folyosó szarufái nyugodtak. A szellemenbe ékelt

szarufák a lefaragott párkány alá nyúltak. Ez a megoldás ismeretlen a magyarországi kolostorépítészetben. (Eddig egy helyen figyeltünk fel hasonló szerkezeti megoldásra, de akkor még nem tudtuk annak rendeltetését. A kácsi templom hajójának déli falán van egy vörös homokkőből faragott konzol.⁸⁾

A déli kápolna nyugati falában egy újkori ajtó található. Fölötte egy elfalazott, félköríves záródású románkori ablakot találtunk. A kápolna déli falának

4. kép

nyugati részében egy félköríves záródású románkori ajtó körvonalai mutatkoztak. (4. kép). A déli kápolnafal felső részének közepén egy vakolt keretesű barokk ablak adja a kápolna belső terének világítását. Az ablak könyöklőrése alatt egy elfalazott románkori ablak kávaindfításait bontottuk ki. A kápolna délnyugati és délkeleti sarkait kétoldaltól falpillérek tagolják. A vakolat leverése után megfigyelhettük, hogy a kápolna felső részét a barokk kori átépítés idején vegyes falazattal magasztították fel. A kápolna szentélyzáródásának délkeleti falában egy kissé a csúcsív felé hajló záradéku, koragótikus résablakot, a keleti felében pedig az első építkezéshez tartozó, félköríves záródású, belül hengertaggal kísért nyílású románkori ablakot bontottunk ki. A koragótikus ablak melletti falsorban megfigyelhető a lefarcagott faloszlop maradványa.

Románkori déli kapu. A félköríves záródású kapu béléteben két-két oszlop állott. Az oszlopok, illetve a mögöttük és mellettük lévő falpillérek felett levelekkel és finoman megfaragott fejekkel díszített fejezetet találunk. Hasonló finomságú és kompozíciójú fejezetet a hazai anyagban nem ismerünk (5. kép). Készítője feltehetően jól ismerte a francia mesterek, vagy az azok ízléséhez igazodó hazai, kitűnő felkészültségű és tehetséges kőfaragók munkáit, mesterségbeli fogásait és mintakincsét. A jánoshidai kapu jelentős gyarapodást jelent románkori kőfaragásunk emlékanyagában. A kapu elfalazásához több románkori kőfaragványt felhasználtak. A kibontottak közül legszebb az a bimbós faloszlopfő, amely a kapunyílást

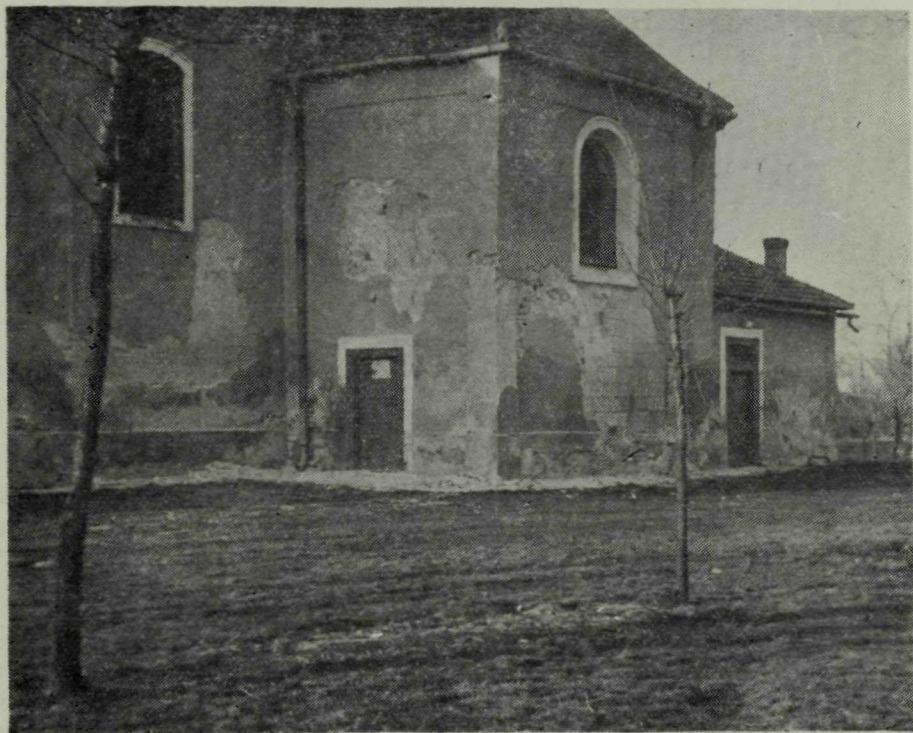
5. kép

belülről elzáró falazatból került elő. Ez a darab hasonló faragási technikát mutat, a kapu fejezeténél leolvasható vésőkezelésre emlékeztet bennünket. Ez a fejezet a déli kápolna szentélyének délkeleti szögletében lévő lefaragott faloszlop felett helyezkedett el egykor. A többi fejezet ugyanis lefaragott állapotban helyén van a szentélyben. Az említett fejezet helyét téglával rakták be, miután azt onnan kiemelték és a románkori déli kapu elfalazásához felhasználták.

A kapu ívmezeje még nem került kibontásra. Az ívmezőt körülölelő hevederek szögletében jól beillesztett, négy oldalán homorúan kiképzett tagozatok futnak végig. Ezek a tagozatok, a fejezetek, lábazatok és feltehetően a hiányzó oszlopok is, világosabb színű és falfelületeket borító kvádereknél valamivel keményebb kőből készültek. A sárgásfehér színű kőből készült tagozatnak jó háttéréül szolgált a kékes-szürke kváderfelület. Nemcsak kiemelte a kapuk, faloszlopok, fejezetek szerkezeti szerepét, jelentőségét, hanem a színek finom összehangoltságával jelentős mértékben emelte azoknak esztétikai megjelenését. Más, erőteljesebb színekkel (piros és sárga)

megtalálható a kétféle színű kövek főhomlokzaton való alkalmazása a jánoshidai templomhoz alaprajzilag és a rendi hovatarozandóság szempontjából legközelebb álló kisbényi (Bina), egykori premontrei prépostsági templomnál, a bélépátfalvi volt cisztercita apátság templománál és ezeknél gazdagabb megoldásban Esztergomban, márvány és festés alkalmazásával.⁹

Déli kápolna szentélye. A déli kápolna szentélyének külső sarkain és belső szögletein lefaragott faloszlopok maradványait figyelhetjük meg. Ezek és lefaragott fejezeteik ugyancsak világos, sárgásfehér, keményebb kőből készültek. A szentély belső, délkeleti szögletében nem találtuk meg a lefaragott fejezet maradványát. Helyét téglával falazták el. A kiemelt fejezet másodlagos beépítésben a déli kapu belső elfalazásába került, ahonnan a kutatás során bontottuk ki. Mögötte, a szentély külső, délkeleti sarkán jól látható a lefaragott faloszlop (6. kép a címdalolen, és

7. kép

7—8. kép). A faloszlopok alatt húzódó lábazat maradványait is megtaláltuk kívülről és belülről egyaránt.

A déli kápolna boltozata elpusztult, de a bordás keresztboltozatot tartó konzolok lefaragott köveit kibontottuk a szögletekben. A kápolna szentélye és hajórésze között kissé előrelépő diadalív van. A kváderkőből falazott diadalív leveles díszítésű fejezetét csaknem teljesen lefaragták a későbbi átalakítások idején. Felette, a finom megmunkálású kváderekből épített hevederívet kétoldalról egy-egy hengertag kíséri. A hevederív középrésze elpusztult, téglából egészítették ki a jelenlegi boltozat építéskor. Hasonló — hengertag nélkül — hevederívet bontottunk ki a főhajó felé. Ez épségben megmaradt, csak indításait, a levéldíszes konzolokat sértették meg

nagymértékben a barokk átépítés idején. A konzolokon egy korábbi átfaragás is megfigyelhető. Az eredetileg címer formájú konzolokat kissé karéjossá alakították. Feltételezhető, hogy ez az átalakítás a kápolna szentélyének délkeleti falában lévő koragótikus ablak (8. kép) készítésével azonos időben, talán a tatárjárás utáni helyre-

8. kép

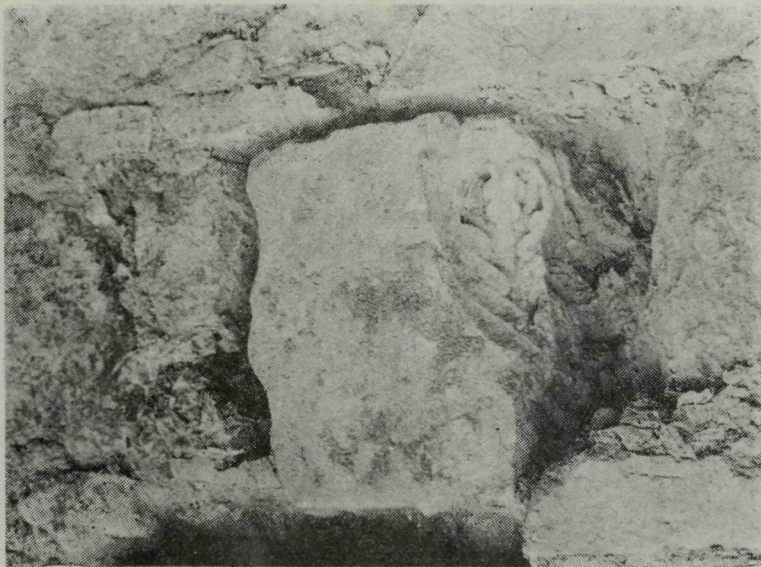
állítás idején történt. Pontosabb meghatározást csak a további kutatástól várhatunk. A déli kápolnának, s a jelentős mértékben átépített északi kápolnának eredetileg a déli kápolna szentélyének keleti falában kibontott, hengertaggal kísért, félköríves záradéku résablakához hasonló ablak volt a kápolnák nyugati, déli, illetve északi falában is.

Románkori nyugati kapu. A templom déli falának nyugati, barokkkori falából három nagyméretű, másodlagosan beépített, levéldíszes követ bontottunk ki (9–10. kép). A kövek alján és tetején talált szerkesztési vonalak és az egykori felépítményt jelző habarcsnyomok világosan bizonyítják, hogy a déli románkori kapuhoz hasonló, de annál nagyobb kapu kövei kerültek elő. A hasonló szerkezet, kőanyag és a díszítés világosan utal arra, hogy a két kaput egyidőben, azonos mesterek készítették. A finom levéldíszben — a csorbult részekben is — található vastag meszelés alapján feltételezhető, hogy ezt a kaput hosszú időn át, pusztulások, rongálódások után is használták. Pusztulására feltehetően a barokk átépítés idején került sor.

A kapu mérete arra utal, hogy ez volt egykor a templom főbejárata. A XII. század utolsó negyedétől kezdve mind gyakrabban találkozunk a főkapuknak a nyugati homlokzat közepén történő kialakításával, elsősorban szerkezeti építkezéseknél (Lébény, Kisbény, Zsámbék, Túrje, Ják, Gyulafehérvár, stb.) és székesegyházaknál. A főhomlokzatot a kapu két oldalán emelkedő toronypár teszi hangsúlyossá, hirdelve az egyház szellemi hatalmát és gazdasági erejét is. Ennek az építészeti megoldásnak egyik példája lehetett a jánosidai templom most tárgyalt nyugati fő-

9. kép. A románkori kapu levéldíszes kövei

10. kép. Levéldíszes kő a románkori kapuból

bejárata is. A kapuépítménynek a nyugati homlokzat síkjából kissé előreugró alapozását feltártuk a hajóban, a nyugati karzat előtti területen. A hajó déli falában nem találtunk elfalazott bejárati nyílást. Így a kibontott maradványok egyértelműen az egykori nyugati homlokzat főkapujához tartoztak.

A barokk főszentély és az északi kápolna szentélye között lebontott falazat mögött láthatóvá vált az eredeti kváderfalazat, a kápolna lábazata és a lefaragott faloszlopok nyoma (11—14. kép). Az északi kápolna keleti falától indult a XV—XVI. században épített sekrestye fala (14. kép) keleti irányba, s a jelenleg álló főszentély záródása előtt csatlakozott — dél felé fordulva — a korábbi főszentély északi falához. E sekrestye építésekor vették az északi kápolna falába a boltozat fészket, melynek végében még ma is láthatók a középkori téglák, a vakolat csekély maradványai (11—12. kép).

A feltárás során felszínre került az északi kápolna külső, keleti falsarkain a lefaragott faloszlop és a szentélyen körülfutó lábazat maradványa. A faloszlopok lábazata és alapozása is láthatóvá vált. A kápolna északi falában egy elfalazott nyílást bontottunk ki, amelynek keretköveit már korábban elpusztították, kiszedték. A nyílás a jelenlegi járószint alá nyúlik, s valószínűleg az erősen megsérült román kori kápolna barokk átépítésekor itt kialakított kripta szellőzését biztosította. A hajó déli és északi oldalán — a barokk kori vegyes falazat és a román kori kváderfalazat határvonalánál — előkerültek a román kori templom nyugati sarkán egykor álló falpillérek maradványai. A déli sarok nyugati irányba történő fordulásának megfelelően a fal belső oldalán is feltárássra került a felületet indító kváderkő. A román kori templom nyugati homlokzatához tartozó, itt feltárt kváderfalazathoz szorosan csatlakozik a jelenlegi barokk résznek alapozása. Az alapozás kötőanyaga és a román kori falhoz való pontos illeszkedése felveti annak lehetőségét, hogy ez az alapozás egy román kori előcsarnok maradványa. E feltevést erősíti a már említett kisbényi templom hasonló elhelyezésű és csak valamivel nagyobb méretű nyugati előcsarnoka, amely ugyancsak valamivel később épült a templomnál.¹⁰

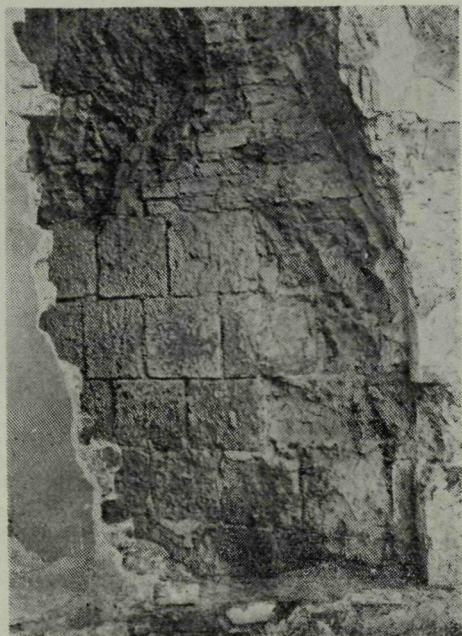
A jánoshidai templom ez évben meginduló helyreállítási munkái során újabb építéstörténeti adatok előkerülésével számolhatunk.

A templom építéstörténete

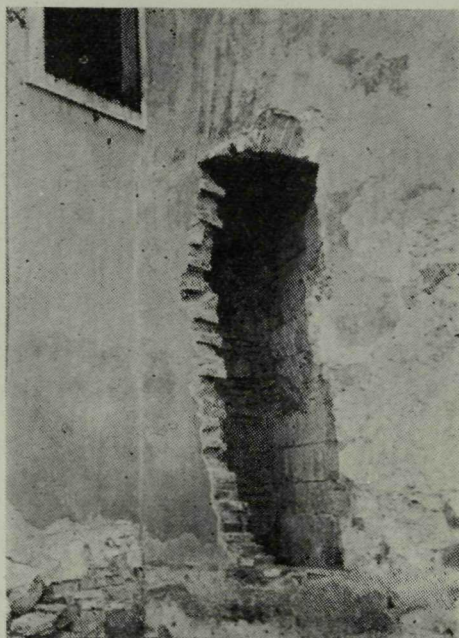
A templom alaprajza, szerkezeti részletei, a kitűnő mesterek által készített kőfaragványok és a premontrei katalógusok adatai alapján a prépostság alapítása és a templom építése 1186 tájára tehető. A templom alaprajza, szerkezete és műrészletei egy francia iskolázottságú, jó képességű műhely munkájára utalnak, amely szoros kapcsolatban állhatott a Kisbényben és az esztergomi palotaépítkezésnél dolgozó műhellyel.¹¹ A kegyúr személye ismeretlen, de feltehetően a király közvetlen környezetéhez tartozhatott. A prépostságnak valószínűleg fontos szerepe volt az itt élő jászok térítésében, s a keresztény hitben való megerősítésében.

A tatárjárás idején a templom megrongálódott, s a helyreállítás idején kisebb átalakításon esett át. A prépostság szerepe a XIII. század végére jelentősen csökkent, amelyre az okleveles adatok teljes hiánya is utal. 1320-ban már a szegényebb prépostságok közé tartozott.

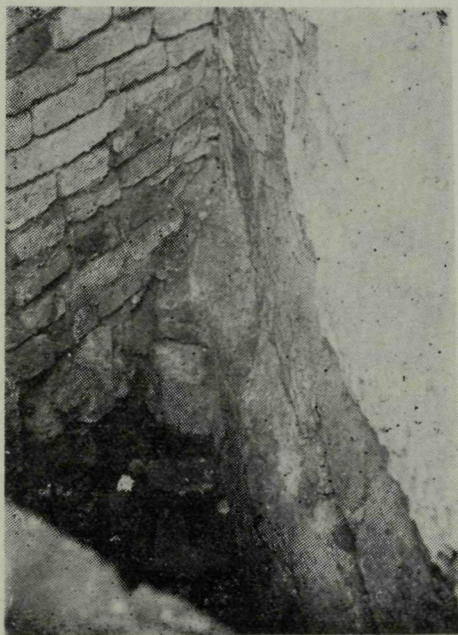
1553-ban birtokai az egri várhoz tartoztak, s 1562—63-ban pedig már török földesúrnak adóztak. A hódoltság alatt erősen megrongálódott a templom és a kolostor is, amelyre a kutatás során előkerült átalakítás nyomai, az írásos adatok, s az általános helyzet egyaránt utal.¹² A prépostság birtokainak eladományozása már a hódoltság előtt megkezdődött. A hódoltság után a környékbeli birtokosok foglalták el.

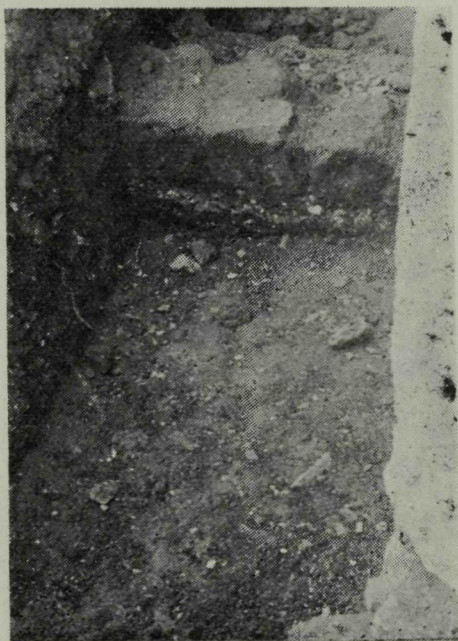
11. kép

12. kép

13. kép

14. kép

A hódoltság utáni időkben egyesítették a jánoshidai és az aszódi premontrai prépostságok birtokait, s ezzel megindult a prépostság anyagi helyzetének rendezése. Ez tette lehetővé, hogy a hódoltság utáni második prépost, Pfindler Miksa (1693—1702) barokk ízlésben helyreállítsa és kibővítsa a középkori, megrongálódott templomot és a kolostort, s benépesítse azt a cseh apátságokból ide telepített szerzetesekkel.¹³ Ez az építkezés a kor ízléséhez igazodott, s a távolban élő prépost nem kívánta nagybbszabású építkezéssel nevét Jánoshidán megörökíteni. Így vált az egykor kiemelkedő értéket képviselő, a hazai viszonyok között jelentős építészeti alkotásnak számító középkori templom egyszerű falusi templommá.

A magyar műemlékvédelem vállalta azt a feladatot, hogy a kutatómunka nyomán felfedje és bemutassa középkori építészetünk egyik értékes emlékét.

Kozák Károly

JEGYZET

1. Entz G., A kerci (cirtai) cisztercita építóműhely. Művt. Ért. 1963. 121—147. — Feuerné Tóth R., Középkori hypokaustum a Margitszigeten, Bud. Rég. XX. (Budapest, 1963), 427—448. — H. Gyürky K.,—Gergelyffy A.,—Kőfalvi I.,—Sedlmayr J., A pannonhalmi kerengő és kolostorudvar helyreállítása, Arrabona V. (Győr, 1963. (121—169). — Hümpfner T., A zirci apátsági templom ásatása (1912—13). VMMK II. (Veszprém, 1964. (119—140). — Valter I., A bélapátfalvi monostor feltárási munkái 1964-ben. HOMÉ VI. (Miskolc, 1966.) 199—226. — Pámer N., A gyulaifiratóti középkori premontrai monostor feltárása. VMMK VI. (Veszprém, 1967) 239—246. — Kozák K., Adatok Kács történetéhez. HOMÉ VII. (Miskolc, 1968. (231—266.) — G. Krammer M.—Tóth S., A tihanyi apátsági templom és kolostor 1965. évi felújítása. Műemlékvédelem (Budapest, 1966.), 234—237. — H. Györky K., Előzetes jelentés a budai domonkos kolostor ásatásáról. Arch. Ért. (Budapest, 1969), 99—104. — Valter I., Műemléki feltárások és helyreállítások Pásztón. Műemlékvédelem (Budapest, 1969), 226—230. — A. Kozák É., A vértesszentkereszti románkori templom feltárása. Arch. Ért. (Budapest, 1970), 272—290. — Sedlmayr J., A vértesszentkereszti apátsági templom építészeti koncepciója. Arch. Ért. (Budapest, 1970), 291—300. — Kovács B., Elpusztult középkori kolostorok Heves megyében. EME IV. (Ereg, 1966.), 71—95. — Kozák K., Három Árpád-kori kolostor kutatása és építéstörténete. (MÉSZ „Építészeti tanulmány pályázat, 1971”).
2. Oszvald F., Adatok a magyarországi premontrai Árpád-kori történetéhez. Műv. Ért. (Budapest, 1957), 231—25#.
3. A prémontraiak. (Danielik) (Eger, 1866) 37.
4. Winter, Die Praemonstratenser 101., 294. — Danielik, i. m. 107—115.
5. Rupp J., Magyarország helyrejtéi története. I, 706. — A váci egyházmegye történeti névtára. I. Vácson, 1915. 318. — 1553-ban az egri várhoz tartozott 19 portával, 1562—63-ban Achmed császárnak fizetett 7751 akset. (Századok, 1878. 562.)
6. Váci egyházmegyei almanach, Vác, 1970. — Oszvald A., A magyarországi középkori premontrai prépostságok. Budapest, 1939. 25.
7. N. Bachmund, Monasticon Praemonstatense, I, Straubing, 1949. 444. — A váci egyházmegye történeti névtára, I, i. h.
8. Kozák K., i. m. 237. (felső kép).
9. Az esztergomi királyi műhely hatásáról részletes elemzéseket olvashatunk. (Gerevich T., Magyarország románkori emlékei. Budapest, 1938. 69—118. — Dercsényi D., A magyarországi művészet története. Corvina, 1970. 48—60., 107—108.)
10. Alajz Habovstiak, Frühmittelalterliche Wallanlage und romanische Bauten in Bina, Nitra, 1966. 17—19. és 7—8. kép.
11. Gerevich Tibor idézett munkájában megemlékezik ezen építkezések francia jellegéről. Ezekhez szorosan kapcsolódnak a jánoshidai templom most feltárt részletei, faragványai. Ezt a véleményt Dercsényi Dezső is megerősítette, s a hasonló alaprajzi elrendezés alapján felvette a jánoshidai templomnak e körbe való sorolásának lehetőségét.
12. 5. fejezet (Századok).
13. Kaposvári Gy., Műemlékek Szolnok megyében, VI. Jászkunság, 1961. 31.